

NÂBÎ'NİN AZLİYYE'Sİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Mahmut KAPLAN¹

Öz

Klasik Türk edebiyatında hikemî şiirin en önemli temsilcisi olan Nâbî, kendi isteğiyle, Müsahip Mustafa Paşa'nın kethüdalığı (bir tür kâhyalık) görevinden ayrılıp şahsî çalışmalarını sürdürmek ister, bir nevi emekli olur. Fakat şairin kendi isteğiyle olan bu görevden ayrılması onun umduğu gibi sonuçlanmaz; çevresindekilerden beklemediği tavrı değişiklikleriyle karşılaşır, canını sıkacak muamelelere maruz kalır. Etrafındaki insanlarda olumsuz davranışlar belirmeye başlar. En başta evdeki hizmetkârlar saygısız hareketlerde bulunur. Nâbî bunun üzerine yaşadığı hayal kırıklıklarını, hamisi Müsahip Mustafa Paşa'ya sunduğu ve kısaca *Azliyye* diye ünlene bu kasidesiyle dile getirir. Makalede Nâbî'nin bu meşhur kasidesini şerh etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Nâbî, *Azliyye*, Müsahip Mustafa Paşa, kethüda

THOUGHTS ON NÂBÎ'S AZLİYYE

Abstract

Nâbî, who is the most important representative of Hikemi poetry in classical Turkish Literature, voluntarily wants to resign from his position as a chamberlain of Companion Mustafa Pasha and he wants to continue his personal studies, in some way he retires. However, the poet's willingness to resign from the position does not end up as he thinks; he encounters unexpected changes in attitude from those around him and undergoes troublesome treatment. Negative behaviors start to appear from the people around him. First of all, the servants in the house have disrespectful behaviors. On this occasion, Nâbî expresses his frustrations, which he presented to his patron, Companion Mustafa Pasha with the ode known as *Azliyye*. In this article we will try to expound this famous ode of Nabi.

Key Words

Nâbî, *Azliyye*, Companion Mustafa Pasha, chamberlain

1 Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi (mahmutkaplan53@hotmail.com)
Gönderim Tarihi: 12.09.2019, Kabul Tarihi: 15.10.2019

Giriş

Klasik Türk edebiyatında hikemî şiirin en önemli temsilcisi olan Nâbî, kendi isteğiyle, Müsahip Mustafa Paşa'nın kethüdalığı (bir tür kâhyalık) görevinden ayrılıp şahsî çalışmalarını sürdürmek ister, bir nevi emekli olur. Fakat şairin kendi isteğiyle olan bu azil, bu görevden ayrılma umduğu gibi sonuçlanmaz; çevresindekilerden beklemediği tavır değişiklikleriyle karşılaşır, canını sıkacak muamelelere maruz kalır. Bunun üzerine yaşadığı hayal kırıklıklarını, hamisi Müsahip Mustafa Paşa'ya sunduğu ve kısaca *Azliyye* diye ünlenen bu kasidesiyle dile getirir.²

Azil, "işten çıkarma, yol verme",³ "Görevine son verme, işinden çıkarma",⁴ "Lûgat mânası bir adamı vazifesinden çıkarma veya bir kişinin işini elinden alma..."⁵ anlamlarına gelen bir terimdir. Osmanlı devletinde yeni bir işe atanmak için de memur önce azledilir, sonra yeni görevine atanırdı.

Nâbî'nin bir süre işsiz kalmasından sonra yazdığı bu kasideye dair Abdülkadir Karahan şu açıklamaları yapmaktadır:

"Bir ara Nabî, kethüdalıktan, kendi arzusu ile azledilir. Ama yine tabiatındaki safet, samimilik ve bağlılık dolayısıyla, Paşasına olan yakınlığına hiçbir gücenme gölgesi düşmez. Ancak kendisine o zamana kadar hizmet ve dalkavukluk edenlerin birden değişiverdiklerini, dağıldıklarını görünce tabii çok üzülür. Ve bu üzüntünün neticesi olarak da edebiyatımızın kendi alanında bir şaheseri sayılmaya değer *Kasîde-i Azliyye'sini* yazar."⁶

Bu yazımıza başlarken şairin kasidesi üzerinde bazı düşünceleri dile getirmeyi düşünmüştük fakat okudukça önemli ve tarihsel belge sayılabilecek olan bu kasidenin tamamını şerh edip öylece değerlendirmenin daha doğru olacağına karar verdik. Önce beyitleri günümüz Türkçesiyle, elden geldiğince metne bağlı kalarak nesre çevirdik, sonra da şerh edip yorumladık. Aslında bu kaside bir tür otobiyografik roman da sayılabilir. Şair kendisiyle dertleşir gibi halini bütün içtenliği ile hamisine açıyor, uğradığı naseza/yakışıksız tavır ve hareketlerden kendisini kurtarmasını şiir diliyle talep ediyor. Mine Mengi, kasidenin nesibinin bir hasbihal olduğunu belirtir ve "Şair kendi kendisiyle konuşmakta; dönemden, zamandan, başına gelenleri anlatmaktadır"⁷ demektedir. Bu kaside ile ilgili Turgut Karabey Hocamızın da bir değerlendirme yazısı olduğunu ifade etmek gerekir. Karabey bu yazısında kasideyi, günümüzle de ilişkilendirerek farklı bir pencereden değerlendirmektedir.⁸

2 Bu yazıyı titizlikle okuyup dizgi hatalarını tashih eden öğrencilerim Sümeyra Çomoğlu ve Aysel Baltacı'ya teşekkür ederim.

3 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2010), 65.

4 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, cilt 1 (İstanbul: 2008), 248.

5 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt 1 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 131.

6 Abdülkadir Karahan, *Nâbî* (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1967), 5.

7 Mine Mengi, *Divan Şiiri Yazıları* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 124.

8 Turgut Karabey, "Nâbî'nin Azliyye Kasidesi Hakkında Bazı Düşünceler", *Nâbî Sempozyum Bildirileri* içinde, haz., Ali Bakkal (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2014), 497-503.

Kasîde-i 'Azliyye Ender Sitâyîş-i Vezîr-i Müşârün İleyh Tegâmede'llâhu Ta'âlâ Bi-Gufrânihi⁹

1. Kimdür ol mey-i mansıpla olup şîrîn-kâm
Aña hamyâze-i 'azl olmaya âhir encâm

Makam şarabının tadı damağında kalıp da sonunda azledilme esnemesini yavaşlamayan kim vardır?

Daha ilk beyitte Nâbî, emekliye ayrılmaktan pişman olduğunu hissettirir. Bunu iki çarpıcı tabirle dile getirir: *mey-i mansıp* ve *hamyaze-i azl*. Makam, insanda şarap etkisi yapar. Bir makama gelen kişi kimi zaman sarhoşluğa benzeyen bir hal yaşayabilir. Makamlar, kuşkusuz kişiye tapulu değildir. İnsan öyle ya da böyle o makamdan ayrılmak zorundadır. Azil, kişide sarhoşluk sonrasına benzeyen baş ağrısı yani "humar" ve esneme meydana getirirse şaşılmaz. Rüya bitmiş, kişi acımasız gerçekle yüz yüze gelmiştir. Nâbî'nin buluşu çarpıcıdır:

Makam süreci sona erince kişi ayılır fakat bu kez azil baş ağrısını yaşamaya başlar. İnsan, ummadığı davranışlarla, tavırlarla karşı karşıya gelebilir. Makamın gereği olan saygı ve itina bulamayabilir. Bu örneklerle her çağda tanık olmak mümkündür. Yüksek mevkilere gelenlerin sarhoşluğu ve makamdan düştükten sonraki mahmurluğunu, baş ağrılarını her dönemde gözlemlemek imkânsız değildir. Nâbî'nin bu azil macerasını kendi ağzından takip edebiliriz:

2. Çend rûze gül-i ikbâl-i çemezâr-ı fenâ
İder elbette dimâğ-ı dile îrâs-ı zükâm

Bu yokluk/geçicilik çimenliğinin birkaç gün(lük) talih çiçeği elbette gönlün dimağına nezle verir.

Nâbî'nin üzüntüsü azilden kaynaklanmaktadır. Azil, kendi isteği ile olmuş fakat sonuçları onu çok üzümüştür. O, mecazlarla süslü bir anlatımı tercih ediyor. Dünya geçici, yok olmağa mahkûm bir çimenliktir. Bu çimenlikte açan çiçekler ummadık zamanda alerji yapabilir. O hoş kokuları insanı nezle eder. Şair, yine bir bahçe alegorisiyle makamın insana verdiği sıkıntıyı anlatıyor. Birkaç gün açıp solan bu "çiçek" ardından insanı paçavraya çeviren bir nezle yapma özelliğine sahiptir. Azledilmenin "nezle"ye benzetilmesi dikkate değer. Nezle geçicidir. Azlin getirdiği üzüntü de... Nezlenin insanı halsiz bırakma, gevşetme, güçten düşürme ve tat almayı zorlaştırma gibi sonuçlara yol açtığı bilinmektedir. Beyitte fizikî bir nezleden söz edilmiyor, kastedilen gönül nezlesidir; manevi kırgınlık, iç burkuntusudur.

3. Bezm-i ikbâlde ser-mest olanuñ hâli budur
Gâh peymâne çeker gâh humâr-ı âlâm

İkbâl meclisinde sarhoş olanın hali budur; bazen içki kadehi, bazen baş ağrısı çeker.

9 Nâbî, *Nâbî Divanı*, haz., Ali Fuat Bilkan (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), 76-84.

Şair, yüksek mevkilere gelenlerin hali budur, diyor; kimi zaman bu makamlarda bulunmanın baş döndürücü zevki ve sarhoşluğu, kimi zaman da görevden alınmanın sarhoşluktan sonraki baş ağrılarına, sızılarına benzeyen acıları kaçınılmaz. Bu yüksek rütbelere gelenler, gelecekte büyük acılar çekmek istemiyorlarsa başlarının gururla dönmesine izin vermemelidir. Sarhoşluğun geçici zevkine heveslenen kişi, ardından gelecek dayanılması güç baş ağrılarını gözden uzak tutmamalıdır. Beyit tamamen mecazlarla örülmüştür.

4. Olsa ârâste bir dem yine ber-çîde olur
Bir karâr üzre degüldür tarab-ı gerdiş-i câm

(Meclisi) dolaşan kadehin neşesi bir sürekli (düzen) içinde değildir, bir an süslenip bezense de arkasından toplanır, yani dağılır.

Bu beyit dünya halinin tasviridir; her durum geçicidir, hiçbir şey kararlı bir biçimde sürmez. Açılan içki sofrası, bir süre türlü nimetlerle süslense bile toplanıp sona erecektir. Neyin nasıl ve ne zaman olacağı kestirilemez. İçki meclisinin coşkusu içinde sevinip oynayanlar umulmadık bir anda kedere, üzüntüye boğulabilirler. Kadeh halka biçimindeki meclisi dolaşıp neşe'ye verse de arkasından meclisin dağılması; sevinç, sürur ve zevkin bitmeye mahkûm olduğu açıktır. Dünyada hiçbir zevk, sevinç sürekli değildir. Beyit anlam bakımından öncekilere bağlıdır. Buradaki "gerdiş-i cam" gelinen makamlardır. Sıra kendisine gelinceye kadar pek çok kişi bu makama gelip geçmiştir. Kadeh mecliste insana döndükçe geçici bir keyif verir. Sonunda boşalır. Kimse geldiği makamda kalıcı değildir. Zaman gelir makam sona erer, gurur, itibar yerini bir düş kırıklığına bırakır. Nâbî'nin tabloşturduğu bu hal evrensel bir gerçeğin ifadesidir.

5. Zîn-i hurşîd ü rikâb-ı meh olur çîde yine
Zîr-i râ'n olsa eger tevsen-i çarh-ı bed-râm

Eğer sert başlı, süslü felek atı uyluklarının altında olsa bile, yine güneş eyeri ve ay üzengisi toplanır. Yani altından alınır.

Yukarıdaki beyitte, şairin yakınmalarının temelinde "iradî" azlin uyandırdığı hayal kırıklığı yatmaktadır. İnsan, felek atına binse, güneşi eyer, hilali üzengi de yapsa vakti gelince inmek zorunda kalacaktır. Felek, kişinin muradı üzere dönse, atına güneş eyer, hilal üzengi olsa da ikbal bir gün sona erecek, atın üzerinden eyeri ve üzengisi nasıl çekilip alınırsa insanın altından da makam koltuğu öylece çekilip alınacaktır. Nâbî, bu beyitte kendi kendine bu ruh halini tolere etmeye çalışıyor görüntüsü vermektedir. Bu tabii bir durumdur, yadırgamamak lazım, deyip mevcut durumu hazmetmeye kendini hazırlıyor. Doğrusu gerçeği bilmesine rağmen kişinin azilden üzüntü duyması ilginç bir çelişkidir. Mahkeme kadiya mülk değildir...

6. Geleli dehr ne mesmu' u ne manzûr oldı
Cilve-i şâhid-i kâm olduğu ber-vefk-i devâm

Dünya kurulduğundan beri emel sevgilisinin cilvesinin sürekli olduğu ne duyulmuş ne de görülmüştür.

İnsanların dünyada, her istediklerine kavuştukları görülmüş, duyulmuş değildir. İnsan arzularına kavuşsa bile bu sürekli olmaz. Her kemalin bir zevali, bir yok oluşu vardır. Dünya, yapısı gereği geçici olduğu gibi, zevk ve sevinçleri de geçicidir. Mezarlıklar, emellerine kavuşamayan insanlarla doludur. Kişi kendi nefsinde bunu kolayca tecrübe edebilir. Çok istediği bir arzusu yerine gelse, emeline kavuşsa bile bunun geçici olduğunu görmenin hüznü hemen yakasına yapışır. Her varlığın ve her halin üzerinde “fani” damgası vardır...

7. Çerh-sây olsa eger küngür-i kasr-ı ikbâl
Yine yok levha-i tâkında anun nakş-ı devâm

İkbal (baht, talih) sarayının kubbesi gökler kadar yüksek olsa bile kemerinin üzerindeki levhada devamlılık yazısı yoktur.

İnsan çok yüksek makamlara gelebilir. Vali, vezir, sadrazam hatta padişah olabilir. Bunda şaşılacak bir durum yoktur. Ancak makamlar kişilerin mülkü değildir. En yüce makamlar bile geçicilik damgası taşır: padişahlık, vezirlik, paşalık vb... O halde geçici, fani olan makamlarla gururlanmanın, övünmenin bir anlamı yoktur. Tarih, o makamları geçici bir süre doldurup arkasında bırakarak giden şanlı, şöhretli kişilerin öyküleri, menkıbeleri ile doludur: İskender, Sezar, Firavun, Nemrut... Dünya fani, makamlar geçicidir, küçüğünün büyüğünün akıbeti aynıdır. Sırasını savan çekilir, yerini arkadan gelene bırakır...

8. Tûde-i rîk-i revândur felegüñ ikbâli
Her zamân ‘arsa-i dîgerde ider darb-ı hıyâm

Feleğin ikbali hareketli kum yığınıdır; her zaman başka bir arsada çadır kurar.

Nâbî'nin bu beyti şiirli bir hikmetin ifadesidir. Benzetme çok nefis... İkbal, çöldeki kum tepesine teşbih edilmiş. Kum tepeleri göçebe çadırlarına benzer. Rüzgârla uygun bir yerde toplanır, sonra dağılıp başka yerde ortaya çıkar. Çöldeki kum tepeleri hareketlidir; rüzgâra göre sürekli yer değiştirir. Bu da insanı hep yanıltır. Felek insanın yüzüne her zaman gülmez. Kimseye baht, talih sürekli denk düşmez. Tıpkı çöllerdeki kum yığınları gibi... Bu kum tepeleri rüzgârla nasıl yer değiştirirse devlet/baht de insandan insana öyle yer değiştirir. Durum böyle olduğuna göre insan, sürekliliği olmayan mevki, makam gibi “yem”lere kanmamalıdır. Geçici makamlarla övünmemeli, gurur sarhoşu olmamalıdır. Hele bu değerler siyasi yollarla alınmış, elde edilmişse daha bir dikkatli olmak gerekmez mi?

9. Ceş-i ahter tağilur bir gün olur kâse tehî
Mâhveş zîr-i nigîn olsa eger hitta-i Şâm

Eğer Şam diyarı ay gibi yüzük kaşı olsa bile bir gün yıldız ordusu dağılır, çanak boşalır.

Şam kelimesini şair tevriyeli kullanmış; ilk anlamı şehir, ikinci anlamı da gece... Yıldızlı gecede Şam şehri ya da gece ay gibi yüzük kaşı, gök kubbe bir fağfur çanak olarak

tahayyül edilmiş. Bu çanak baş aşığdır ve içinde ne var ne yok dökülüp saçılmıştır. Sayısız yıldız bir ordu olarak hayal edilmiş. Dolunay ve parıldayan yıldızlarla dolu bir gece... Şair, dolunayı kaş, yıldızlarla süslü geceyi de yüzüğe teşbih ediyor. Yıldızlar da yüzük kaşının etrafını süsleyen pırlantalar. Hayal son derece çarpıcı, göz kamaştırıcı... Yıldızlar ordu olunca Şam şehir olarak algılanabilir. Şam şehri eski insanlar tarafından dünya cenneti kabul edilirdi. Ancak dünya fanidir. Ordusu yıldızlar kadar kalabalık, yüzüğünde Şam'ın kaş olduğu bir saltanatı göz önüne getirin... Bunun bir süresi vardır. Nasıl gece bitince yıldızlar kaybolur, dağılırsa dünya saltanatı da öyle son bulur. Ordu dağılır, çanak boşalır. Bu beyitte de şair dünyalıkla; mal, mülk ve makamlarla gururlanmanın anlamsızlığını anlatmayı sürdürüyor. Bir bakıma zedelenen onurunu ikna etmeye, onarmaya çalışıyor. Düşünün bir saltanatı ki, Şam ay gibi yüzük kaşı olup parmağa takılmış, sayısız bir ordu gücüne hükmediliyor. İhtişam, güç ve kudret... Unutulmaması gereken gerçek şudur: Bu debdebe ve görkem geçicidir. İnsan batmaya mahkûm olan bir hükümlünlüğün nesile gururlanır?

10. Güzer itmekdedür ikbâl u rutûbet didügün
Biri hurşîd-i zemistân birisi reşh-i gamâm

İkbal ve zenginlik dediğin şeylerin biri kış güneşi, biri bulut terlemesi gibi geçip gitmektedir.

Hayat yolunda ilerleyen insanın talihi, işlerinin yolunda gitmesi, sağlık ve mutluluk içinde yaşaması bir doğru üzerinde değildir. Talihin yaver olması ilk bakışta tatlı gelir de ardından zevali, yitilmesi insana üzüntüye boğar. İkbal kış güneşi gibidir; ışık verip ortalığı aydınlatsa da harareti azdır, kişiyi ısıtmaz. Başka bir deyişle yararı sınırlıdır. İnsanın geçimini sağlamak için gelire ihtiyacı vardır. Belirli bir akar olmadan refah içinde yaşamak güçtür. En büyük sermaye olan gençlik ve zenginlik bulut terlemesi gibidir. Bu, isabetli bir benzetmedir. Bulutun geçici ve seriüzzevâl olan ıslaklığı aldatıcıdır. Biraz ferahlatsa da etkisi sürüp gitmez. Madem ikbâl, gençlik ve zenginlik geçicidir, kış güneşi gibi parıltılı, görkemli de olsa etkisi sınırlıdır. O halde ikbal ve gençliğe, zenginliğe bel bağlamak akıllı kişinin kârı değildir. İnsan her ikisinin arkasındaki zevali görüp gurura kapılmamalı, yarını göz önünde bulundurmalıdır.

Beyitte *ikbâl* ve *hurşîd-i zemistan* ile *rütubetle reşh-i gamâm* arasındaki müretteb leff ü neşr dikkat çekicidir.

11. Ne kadar encüm-efrûz ise şem'-i ikbâl
Bestedür târ-ı fetîlinde yine reng-i zalâm

İkbal mumu ne kadar yıldız gibi parlarsa da fitilinin lifinde yine karanlığın rengi bağlanmıştı.

İkbâl mumu, işlerin yolunda gitmesi, kişinin istediği makamlara gelmesi, servet ve saman sahibi olması anlamındadır. İkbalin muma benzetilmiş olması yerindedir. Mumun ışık vermesi içindeki fitile bağlıdır; yandıkça alevi ışık saçar, mum da erir, biter.

Işık saçması mumun boyu ile sınırlıdır. Fital yandıkça kararır. Yani karanlık, mumun fitilinde tabii olarak vardır; yandıkça siyah bir kül bağlar. Sonunda tamamen yanarak tükenir ve ışık veremez olur. Şair, bir önceki beyitte söylediklerini bir adım daha ileri taşıyarak pekiştirmektedir. Gençliğe, mevki, makam ve zenginliğe aldanmamak, gurura kapılıp serkeşlik etmemek insana yakışmaz. *Şem'-i ikbâl* terkinde bir teşbih-i belîğ dikkati çekiyor. *Reng-i zalâm* terkinde ile talihin tersine dönebileceği, bahtın karabileceği ima edilmiştir. *Şem'-i ikbâl* ile *reng-i zalam* arasındaki tezaadın beyte ayrı bir derinlik kazandırdığı söylenebilir.

12. Meclis-i 'âlemi geh rûşen ü geh târ eyler
Budur âyîn-i nizâm-ı felek-i nâ-fercâm

Dünya meclisini bazen aydınlatmak bazen karartmak boş(boğaz) feleğin düzeninin âdeti, kanunudur.

Felek, kader üzerinde tesiri olduğu varsayılan mevhum bir varlık... Şairler, kaderden doğrudan şikâyet etmemek için böyle bir kavrama ihtiyaç duymuşlardır. Bu yolla, itiraz oklarını kadere çevirmemiş olurlar. Feleğin boş olması, gökyüzünün ters dönmüş bir tas gibi tasavvur edilmesinden dolayıdır. Baş aşağı edilen tasta bulunan ne varsa dökülür, içinde bir şey kalmaz. Bu yüzden feleğin içi boştur, işlevsizdir. İnsana bir faydası yoktur. Eski anlayışa göre felek/gök dönmekte, böylece gündüz ve gece oluşmaktadır. Felek döndüğü için de dünya bazen aydınlık bazen karanlık olmaktadır. Bu, mecazlı bir anlatımdır. Söylenmek istenen, insan hayatının düz bir çizgi üzerinde cereyan etmediğidir. Sevinç ve keder birbirini izler, bazen karşılaşır, iç içe de geçebilir. İnsanoğlu yerine, zamanına göre sevince de acı ve kedere de her zaman hazır olmalıdır. Aydınlık ve karanlık/talih ve talihsizlik art arda gelebilir. Kâmil/bilge insana yakışan sabır, tevekkül ve tevazudan asla ayrılmamasıdır. *Meclis-i âlem* terkinde teşbih-i belîğ vardır. "*Rûşen/ferahlık, ikbal*" ve "*târ/karanlık, mutsuzluk*" kelimeleri mecazlı kullanılmıştır. Felek teşhis edilerek kapalı istiare yapılmıştır.

13. Bâdeye der-pey iken derd-i ser ü renc-i humâr
Bezm-i âlemde 'aceb kimdür olan mest-i müdâm

Baş ağrısı ve humar sıkıntısı şarabın ardı sıra gelmekteyken dünya meclisinde sürekli sarhoş olan acaba kimdir?

Şarap içenin sarhoşluğu geçince bir baş ağrısı baş gösterir. Dakikalarla sınırlı bir keyiften sonra başlayan bu baş ağrısı varken insanın şarapla keyif almaya çalışması şaşırtıcı değil mi? Dünya hayatı bir içki meclisine teşbih ediliyor. Bu mecliste hiç kimse ömür boyu sarhoşluk keyfi sürmemiştir. Sarhoşluktan ayılan kişi gibi eninde sonunda humar denilen sarhoşluk baş ağrılarını çekecektir. Bu durumda insan aklını başına devşirmeli, geçici zevk ve sefaya kanıp peşinde hırsla koşturmamalı, elde ettiği mevkinin, makamın gururu ile kendinden geçmemeli. Sarhoşluk nasıl geçici bir hal, kısa süreli bir vehmî mutluluk ise dünya hayatında elde edilen mal, mülk ve makam da

öyle. Allah'ın lütfu olan bu durumlar gurura sebep olmamalı. İnsan makam, zenginlik sarhoşu olmamalıdır. Bezm-i âlem terkibi bir teşbih-i belîğdir. Dünya bir meclise benzetilmiş. *Bâde ve bezm-i âlem ile derd-i ser ü renc-i humârla mest-i müdam* arasında mürettep leff ü neşr yapılmıştır.

14. Kimse âzâde degüldür siteminden çerhûñ
Hâlesin mâh-ı şeb-ârâya ider halka-i dâm

Kimse geceyi aydınlatıp süsleyen ayın halesini tuzak halkası yapan feleğın zulmünden kurtulmuş değildir.

Beyitte kelimelerle güzel bir tablo çizen şair, ayın etrafını çevreleyen haleyı tuzak halkası olarak tasavvur etmiştir. Tuzak, halka haline getirilmiş bir kılilmek ve ortasında buğday tanesinden ibarettir. Ay, tuzak tanesi, hale ise tuzak çemberi... Feleğın zulmünden yakasını kurtarmak kimse için mümkün değil. Gece karanlığını süsleyip aydınlatan ay bile tuzağa düştükten sonra diyecek bir şey kalmıyor. Feleğın zulmü kisinin kendi eliyle de olabilmektedir. Beyitten anlaşıldığı kadarıyla şair, insana yakışanın tevekkül olduğunu ima etmektedir.

15. Bahr-i pür-şûriş-i devletde olurmuş kem-hîz
Her zamân keştî-i ümmîde muvâfık eyyâm

Fitne, kargaşa dolu devlet denizinde umut gemisine uygun rüzgâr her zaman az olurmuş.

Söz konusu edilen kargaşa dolu devlet gemisi olduğuna göre kastedilen yüksek mevki ve makamlardır. Nâbî, tarihçilerin ifadeleriyle makamların rüşvetle el değiştirdiği, istikrarın bulunmadığı bir zamanın insanıdır. Makam elde isteyenler kıyasıya rekabet içine girmekte, birbirlerinin ayaklarını kaydırmak için her fırsatı değerlendirilmekten çekinmemektedir.

Şair, umudu gemiye teşbih ederek rüzgârla ilişkisini vurgulamak istemiştir. Yelkenli geminin yüzmesi uygun rüzgâra bağlıdır. Devlet kapısında mansıp bekleyenler uygun zamanın gelmesini yani uygun rüzgârın esmesini beklemeyi bilmeli. Ama bu uygun zaman/rüzgâr –en azından şair için– pek az çıkarmış/esermiş anlaşılan. Şair, kendi isteğiyle görevden ayrılmasına rağmen karşılaştığı durumlar onu böyle bir içlenmeye, teessüfe sevk etmiştir. Beyitte *bahr-i pür-şûriş-i devlet, kem-hîz* ile *keştî-i ümmîd, muvâfık eyyâm* arasında güzel bir leff ü neşr dikkat çekiyor. *Eyyâm* kelimesi rüzgâr manasını çağrıştıracak biçimde kullanılmış.

16. Kâh-ı ikbâle esâs olmaz inanma bulmaz
Bünye-i günbed-i pür-bâd-ı habâb istihkâm

İçi hava dolu kabarcıkların kubbelerinin bünyesi sağlam olmadığından ikbal köşküne temel olmaz. Temel olacağına inanma! Hava kabarcıklarının bünyesi sağlam olmadığından ikbal köşküne temel olacağına inanma!

Umudu gemiye teşbih eden Nâbî, ikbâli bir köşk olarak manzarası ile gözler önünde canlandırıyor. Bu köşk içi hava ile dolu bir su kabarcığına benzer. Böyle bir kabarcığın binası püf deyince sönecek, yıkılacak bir sağlamlığa (!) sahiptir. Böyle bir bina ikbal köşküne esas, temel olamaz. Beyitte söz konusu edilen düşünce şairin zamanının halini tasvir etmektedir. İkbâl geçicidir, esassızdır, temelsizdir. İnsanlar kısa süre için birtakım makamlar, mansıplar elde etseler de ellerinden kaçırabilmektedir. Bu durumda geçici, boş denebilecek hayallere kapılmanın anlamı yoktur. Nâbî soyut kavramları somut varlıklarla anlatarak gözler önünde çarpıcı tablolar çizme başarısı göstermektedir. Çünkü şiir, kendi hayatının özeti, ruh halinin kelimelere dökülmüş tablosudur. Aşağıdaki beyitte bu durumu kendisi de ifade ediyor:

17. Kendü ahvâl-i dil-i ber-zede sâ mânumdur
İtdüğüm ma'raz-ı vâlâ-yı kirâma i'lâm

Saygın (paşanın) yüksek huzuruna arz ettiğim, bildirdiğim (istrap ve dert) sermayesi biriktiren kendi kalbimin düzenidir (düzensizliği)!

Bu, methiyenin girizgâh beytidir. Şair, kasideyi yazma amacını açıklamaktadır. Şairin, türlü yüksek sıfatlarla tavsif ettiği Musahip Mustafa Paşa'nın huzurudur. Paşanın huzuruna sunulan şairin düzeni bozulup huzuru kaçan kalbinin hazin tablosudur. Şair, görevinden ayrılmış, çevresinden gördüğü uygunsuz davranışlarla derin bir hayal kırıklığı içine düşmüştür. Durumunu, samimi bir ifade ile hamisine sunmak istemektedir.

18. Ki çıkup kal'a-i dilden sipeh-i şevk-âmûz
Dikdi bürc-i emele ceş-i ferâğat a'lâm

Çünkü gönül kalesinden şevk öğreten/coşkulu neşe ordusu çıkıp emel burcuna vazgeçme askeri âlemler, sancaklar dikti.

Hayal kırıklığı çarpıcı bir anlatımla tasvir ediliyor: Sevinç ve vazgeçmenin asker, ordu istiaresi ile verilmesi dikkat çekici. Gönül kalesinden "neşe askeri" çıkıp ümit kalesinin burçlarına "vazgeçme askeri" sancaklarını dikmiştir. Emel, istek ve arzular gönülden çıkmış, feragat askeri burayı ele geçirmiştir. Hüzün, sevince üstün gelmiş, şair karamsar bir ruh haline girmiştir. Kısacası emel yerini vazgeçmeye, umutsuzluğa bırakmıştır. Şair, hüznüldür, kalbi kırıktır. Umudu zedelenmiş olan şair, her şeyden el etek çekme ile karşı karşıya gelmiştir. Tam bir yeis, acıtıcı bir hayal kırıklığı... Beyit istiarelerle örülmüş. Yine soyut kavramları somut varlıklarla anlatma söz konusudur. Gönül kaleye, emel burca, şevk *sipehe*/askere, feragat *ceş*e benzetilerek teşbih-i belâğat yapılmıştır.

19. Rağbet-i hâtır ile tevsen-i mansıbdan inüp
Ğayrınıñ itmiş iken destine teslîm-i zimâm

20. Rûzgâr âyîne-i kalbe virüp yine keder
Dili pür-hûn ider evzâ-ı ciger-sûz-ı 'avâm

Gönül isteği/hoşluğu ile mansıp atından inip yularını başkasının eline teslim etmişken zaman gönül aynasına yine bulanıklık, keder verip avamın ciğer yakıcı tavırları gönlü kanla doldurur.

Yukarıdaki iki beyti birlikte düşünmek gerek. Nâbî, gönül hoşluğu ile bulunduğu mansıptan emekliye ayrılmış fakat avamın, her türlü itibar ve rağbeti mevki ve makama bağlı görenlerin saygısızlığı, incitici tavırlarından derinden yaralanmıştır. Şair, kendi kendisi ile konuşur, hatta sayıklar gibi içine düştüğü hali tasvir ediyor. İfadeleri gayet samimi görünüyor: “Ben, kendi arzumla ayrıldım, azledilmedim, görevden alınmadım, o halde insanlar bana karşı neden böyle saygısız, böyle umursamaz tavırlar içinde?” Şair, bu duruma akıl erdiremez gibi görünse de aslında tecahül ediyor... Aşağıdaki mısralar içinde bulunduğu ruh halini anlaşılır hale getiriyor:

21. İhtiyârî ise de azl aceb hâlet imiş
Dile elbette virürmiş keder-i bî-hengâm

Azl, görevden ayrılma ihtiyari olsa da gönle elbette zamansız keder veren tuhaf bir durummuş.

Osmanlı devletinde yeni bir göreve atanırken eski görevden azledilme durumu söz konusudur. Nâbî, kendi isteği ile görevinden emekliye ayrılmıştır. Bunu “ihtiyârî ise de” sözüyle ifade ediyor. Ancak alıştığı bir işten ayrılmanın verdiği karmaşık duygular içindedir. Şair, görevinden ayrıldığı için belli belirsiz bir hüznü duyuyor. Bunu *keder-i bî-hengâm* sözü açıklıyor. Bu ifade şairin konuya son derece gerçekçi yaklaştığını ifade ediyor. İnsanın alıştığı bir işten ayrılmasının meydana getirdiği ruh halini çok güzel ifade ediyor. Şair, geçici bir boşta kalma hali içindedir. Nâbî, kendi haline şaşıyor. Ben, isteğimle ayrıldım ama doğrusu böyle bir ruh hali beklemiyordum, demeye getiriyor. Şairin vardığı sonuç, azlin insanda şaşılacak bir psikolojik sarsıntı meydana getirmesidir.

22. Âdemün hâne-i temkînin idermiş vîrân
İ'tibârât-ı keder-hîz-i gam-engîzî-i li'âm

Keder verici olaylar, aşağılık insanların keder verici (tavırları) insanın ağırbaşlılık evini viran edermiş.

Bu beyit şairin niçin şaşırıldığını açıklıyor: Sorun işten ayrılmasının kendi çevresinde ortaya çıkardığı kişilikle ilgilidir. Nâbî, ummadığı davranış ve tavırlarla karşılaşmanın “şokunu” yaşıyor. İnsanların ona karşı tavırlarında meydana gelen değişmelere akıl erdiremiyor, anlam veremiyor. İnsanların gönül yaralayıcı sözleri, hareketleri şairi derinden üzüyor; “Temkinim, ağırbaşlılığım sarsıldı” diyor. Kullandığı ifade dikkat çekici, “hâne-i temkinin idermiş viran” diyerek sarsıntının boyutlarını sergiliyor. Makama bağlı olan saygı ve nezaket gösterileri, yerini umursamazlığa, hatta saygısızlığa bırakmış olmalı.

23. Gerçi kim kişver-i vîrâne-i kalbümde benüm
‘Azl ü nasb eylemez icrâ-yı rüsûm-ı ahkâm

Gerçi benim kalbimin viran ülkesinde azl ve nasb (işten atılma ve işe atanma) hükümlerini yürüt(e)emezler.

Nâbî, makamın kendi iç dünyasında bir icra alanı bulunmadığını söylüyor. Bir önceki beyte atıfta bulunmak için de “gerçi” kelimesini kullanıyor. Üzüldüğünü, bu davranışları beklemediğini belirtiyor ve ekliyor: Azil ve nasb beni pek fazla da etkilemez. Şair, atanmak bana sevinç, azledilmek üzüntü vermez demek istiyor ancak bir önceki beyitte şaşkınlık duyduğunu gizlemediğini de unutmamak gerek. O, iç dünyasında azil ve nasbın yeri olmadığını belirtse de içine düştüğü durumu yadırgadığı da dikkatten kaçmıyor.

24. Lîk kem-fursatî-i bed-menişândan feryâd
Ki virür vaz’ları serdî-i deyden peygâm

Fakat tavırları kış soğuşundan haber veren kötü ahlaklı kişilerin fırsatçılıklarından el-aman!

Yüksek mevkilerde bulunan insanların çevresinde çıkarıcı bazı riyakâr insanların toplanması kaçınılmazdır. Bu tür kişiler göstermelik sevgi ve saygı davranışları ile kendilerini kabul ettirmeye çalışırlar. Bu kişileri, dürüst insanlardan ayırt etmek, makamda bulunduğu müddetçe oldukça zordur. Bunların asıl kişilikleri görevden ayrılınca anlaşılır. Nâbî, bu tecrübeyi yaşamış görünüyor. İçine düştüğü hayal kırıklığı bu yüzdendir. Bu durum, biraz da taşradan İstanbul’a gelip yüksek mevkilere atanan bir kişinin acemiliğini yansıtıyor. İkiyüzlü, fırsatçı kişiler hakkında kullandığı sıfat dikkat çekici: *Bed-meniş...* Nâbî, Musahip Mustafa Paşanın kethüdalığından azledilince bu kişilerin gerçek yüzlerini görüyor. Bu manzume bu açıdan önemlidir. Şair, içinde bulunduğu ruh halini bütün samimiyeti ile mısralara dökmüş.

25. Li’llâhi’l-hamd degüldür dil-i gam-mu’tâdum
Nasb ile kasr-ı safâ ‘azl ile künc-i âlâm

Allah’a hamd olsun, gama alışkın gönlüm, atanmakla neşe sarayı, azledilmekle elem köşesi değildir (olmaz).

Nâbî, bu beyitte bilge bir tavır sergiliyor. Allah’a hamd ederek, kalbinin azl ve nasbla değişime uğramadığını, atanınca “sevinç, neşe köşkü”, azledilince ise “virane” olmadığını söylüyor. Her iki hali olgunlukla karşıladığını ifade ediyor. Aslında insanların karakterini ortaya çıkartan önemli göstergelerden biri “makam”dır. Kişinin gerçek yüzü yüksek bir göreve atandığında ortaya çıkar. Aynı neticeyi azil durumunda da görmek mümkündür. Makamı hizmet yeri olarak bilen bir insan, azledilince derin bir üzüntü duymaz, daha doğrusu duymamalı. Nâbî, azil ve nasbın üzüntü ve sevinç sebebi olamayacağını ifade ederek olgunluğunu gösteriyor. O zaman bu kasideyi niçin yazdı, sorusu sorulabilir. Muhtemelen şair, yaşadığı tecrübeyi anlatmak istiyor ki başkaları benzer durumlara düşmesinler. Neticede bu kaside elden ele dolaşacak,

insanlar okuyup etkileneceklerdir. Şair, tecrübesini ve birikimini paylaşarak bir tür toplumsal hizmet sunmak istiyor.

26. Lîk mümkin mi bu evzâ'a tahammül ki ider
Âdemi her birinüñ bâd-ı bürûti sersâm

Fakat her birinin, bıyıklarının yeli adamı sersem eden (adamların) bu tavırlarına tahammül mümkün mü?

Nâbî, azlden üzüntü duymadığını söyleyip "lakin" diyerek etrafındaki kişilerin davranış değişikliklerini –incindiğini gizlemeyen bir edayla– sergilemeyi sürdürüyor. Burada dikkat çeken husus, "etkilenmem" dediği halde söylediklerinin aksi bir istikameti göstermesi... Şair, niçin şaşkın? Sebebi açık, elinin altında görev icabı aşağı mevkide bulunanların takındıkları kibir ve gurur onu yaralamış. Daha önce saygıda yarışanlar görev sona erince şaire tepeden bakmaya, küçümsemeye başlamışlar. Onun, "bıyıklarının yeli"nden kastı bu adamların gizlemedikleri kibir ve gururdur. Bu insanlar birden değişmiş, şaire karşı, küçümseyici, hor görücü bir tavır takınmışlar. Şair bu duruma çok üzülüyor. Bıyıklarının yelinin sersem etmesi ifadesini bu sebeple kullanıyor.

Aşağıdaki beyitler doğrudan bu kişileri muhatap almak bakımından önemli. Şair, hayal kırıklığını çok çarpıcı ifadelerle anlatıyor:

27. Kanı kendü kulunam diyü perestişler iden
Eylemez yolda düçâr olsa bile redd-i selâm

Hani, senin kulunum diye tapınırcasına sevgi gösterisinde bulunan (var ya) yolda mecburen rast gelse selama bile karşılık vermez.

Şair, mansıpta, görevi başında olduğu zamanlarda, karşılaştıkça, "ben kulun, ben kölen" diye kendisine hitap edenlerin artık verdiği selamı bile almakta nazlandıklarını söylüyor. Oysa daha kısa süre önce bu adamlar, durmadan saygı ve sevgi arz etmekte yarışıyorlardı. Bu kişiler birden bire değişmiş, bambaşka hale gelmiş, şairi tanımazdan, görmezden gelmektedirler. Nâbî, elbette bu durumdan acı duyacak, belki de bu adamları daha önce niye teşhis etmedim, diye hayıflanacaktır.

28. Kâni ol terk-i edeb diyü ku'ûd eylemeyen
Eylemez şimdi mecâlisde buldukça kıyâm

Hani o edepsizlik/saygısızlık olur, diye (huzurunda) oturmayan (var ya) şimdi mecliste buldukça ayağa bile kalkmaz.

Nâbî, bu beyitte riyakâr insanların farklı davranışlarını karşılaştırıyor. Önceleri, diyor, saygısızlık olmasın diye bulunduğu mecliste oturmayanlar şimdi, yanlarına gelince ayağa kalkma gereği bile duymuyorlar. Bu durum, şairi derinden yaralıyor, bu tip kişilerin gerçek karakterlerini fark edemediği için üzüntü duyuyor, teessüf ediyor. Çarpıcı tezatlarla bu "düşük karakterli" kişileri teşhir ediyor. İsim vermiyor ama bu tipler bulunduğu mevki itibarıyla çevresinden ayrılmayan dalkavuklar olmalı. Şair, "kanı" kelimesiyle kızgınlığını, öfkesini, hayal kırıklığını dile getiriyor.

29. Kanı gördükçe kemânveş ham iden kâmetini
Zahm açar tîr-sıfat şimdi sudûr itse kelâm

*Hani o (beni) gördükçe yay gibi boynunu bükten (önümde yerlere kadar eğilen)
şimdi ağzından söz çıkacak olsa ok gibi yara açar.*

Selam verirken eğilmek bir saygı ifadesidir. Nâbî, kethüdalık görevinde iken kendisini görünce yerlere kadar eğilerek “yay gibi bükülenlerin” azilden sonraki saygısız hallerini karşılaştırıyor:

İki büküm bükülenler, yay gibi boylarını eğenler şimdi yaralayıcı sözlerle kalbini kırmaktan çekinmemektedirler. Nâbî, bu duruma oldukça içerlemiş olmalı. Onun için bu beyte de “kanı” sözüyle başlıyor. Davranışlar arasındaki uçurumu bir nevi somutlaştırmak istiyor. Makam ve makam sonrası halleri ibretlik tablolar halinde sunuyor. Bu tip insanları, yüksek mevkileri işgal eden herkes makamdan ayrıldıktan sonra görmüş, uygunsuz davranışlarını fazlasıyla yaşamıştır.

30. Dil-pesend olsa diyü puhte suhanlar arayan
İtmede neşter-i ser-tîz kadar nükte-i hâm

*Gönle hoş gelsin diye pişmiş (iyice düşünülmüş) sözler arayan (var ya) ucu sivri
neşter gibi ham nükteler etmede.*

Göze girmek, kendini beğendirmek için konuşurken çok dikkat eden, hoşla gitsin diye kelimelerini seçerek kullanan bu ikiyüzlü “münafık” tipler, görevden ayrılan saire karşı neşter gibi keskin, yaralayıcı sözler söylemekten geri durmamışlar. Nâbî, tecrübesini bu beyitte çok canlı ifadelerle aktarıyor.

31. Gevher-i gûş-ı kabûl eyleyen ednâ suhanuñ
Şimdi eyler suhan-ı serd ile kasd-ı ilzâm

En basit sözünü kulağına inci küpe edinenler şimdi susturmak için sert sözler söylemektedir.

İkiyüzlülüğün bir göstergesi de yüksek makamlarda bulunan kişinin söylendiği her sözü mübalağa ile beğenmek, hemen kullanmak veya tekrarlamak ya da çok beğendiğini ifade etmektir. Nâbî, bu duruma dikkat çekerek tecrübesini aktarıyor:

Eskiden en basit sözlerimde bile büyük hikmetler arayanlar, şimdi beni susturmak için ağır kelimeler kullanmaktan çekinmiyor, diyor. Hatta bu kişiler, adeta intikam alırcasına onu susturmak, ona üstün gelmek için bile en yaralayıcı kelimeleri kullanmaktan çekinmiyorlar. Nâbî, buna üzülmeyin de ne yapсын?

32. Mîmveş pây uzadup yâ gibi püşt üzre yatur
Eyleyen izzet için dâl-sıfat kaddini lâm

*Saygı göstermek için dal (harfi)a benzeyen boylarını lam (harfi) gibi bükten
şimdi mim gibi ayağını uzatıp yâ gibi sirtüstü yatar.*

Eski hizmetkârlarının huzurunda yaptıkları saygısızlığı bu ifadelerden daha çarpıcı anlatma mümkün olmasa gerek. Bir ironi şaheseri bu beyit...

33. Ni'met-i câha iden destini ser-pûş-ı du'â
Sonra eyler dehenin kâse-i zehr-i düşnâm

Makam nimetine elini duaya kaldıran sonra ağzını küfrün, sövmenin zehirli tası eder.

Beyitte çarpıcı bir tablo çizilmiş. Makamda bulunana, bir şeyler umduğu için elini duaya kaldıran, onun için dua eden kişi, makam gidince zehirli sözlerle küfretmekten, sövmekten çekinmez.

Nâbî, durumu çok güzel özetlemiş. Bir dilenci tablosu çizmiş. Dilenci bir şey istediği zaman ellerini duaya açar gibi uzatır, ama isteği verilmeyince dua dolu sözleri yerini sövüp saymalara terk eder.

34. Kanı bindükçe rikâba asılan çâpükler
Dest-i şekvâsın ider soñra miyân-gîr-i licâm

Hani (ata) bindikçe üzengiye asılan çevikler (var ya) (daha) sonra şikâyet elini gemi tutmak için yapışır.

Eskiden ulaşım aracı at idi. Makam sahibi ata binmek istediği zaman hizmetkârlar yardım etmek için koşturur, kimi atı, kimi ayağını bassın diye üzengiye tutar, bin türlü yaltaklanmalarla ata bindirirlermiş. Şair de bu durumu dikkate sunuyor. Önceleri ata binerken koşturup üzengiye yapışanlar şimdi şikâyette bulunmak, yakınmak için atın yularına yapışmakta, diyor. İki tavır arasındaki uçurumu gösteriyor. Atı durdurmak için yularına yapışmak, küstahça, edepsizce bir tavır olarak tasvir ediliyor. Nâbî'nin tasvirinde son derece başarılı olduğunu söylemeye gerek yok. Yukarıdan beri sıralanan beyitlerde keskin bir ironi olduğu gözden kaçmamaktadır.

35. Rûy-mâl itmege dâmânüña fırsat gözeden
Yapışup dâmenüñe cevır için eyler ibrâm

Eteklerine yüz sürmek için fırsat kollayan(lar) (şimdi) eziyet etmek için eteğine yapışıp can sıkır derecede üstüne düşmekte.

Şair, dönemin giysilerine ve saygı ritüellerine dikkat çekiyor. Hürmet ifadesi olarak makam sahibinin eteğine öpermiş gibi eğilmek adettenmiş. Bu durum, padişahın başlayarak aşağı doğru gelen bir saygı biçiminin ifadesidir. "El etek öpmek" deyimi o zamanlardan kalma. Dilek sahibi, isteğini elde edebilmek, göze girmek için ilgili kişinin eteklerine kapanır, onu bir nevi mecbur edermiş. Şair, yaşadığı benzer durumdan bizi haberdar ediyor, biraz da uyarıyor. Bu davranış biçimi zamanla sınırlı değil. Her çağda benzerlerine rastlamak mümkündür. Şair aslında durumunu Mustafa Paşa'ya arz ediyor, yanıldım, hata yaptım demeye getiriyor. Dün öyle, bugün böyle, diyor; halimi anla, gereğini yerine getir. Dün saygı için eteğimi öpmek için fırsat kollayanlar, bugün saygısızca hesap sormak için eteğime yapışıyor, diyor. Tipik yaltakçı davranışı... Nâbî, beni bu zor durumdan kurtar, diye hamisine halini tasvir ediyor.

36. Nerdübânlarda bağal-gîrliğe sür'at iden
Nerdübân üzre ider sebkate şimdi ikdâm

(Önceleri) merdivenlerde koltuğa girmeye koşturan(lar) şimdi merdiven üstünde (öne) geçmeye kalkışıyor.

Bu beyit tam bir karikatür... Çarpıcı ve etkileyici... Merdiven çıkarken düşmesin diye Nâbî'nin koltuğuna girip yardım etmeye çalışanlar, vazifeden ayrılınca bu kez merdivenlerde onu geçmek için adeta yarışıyor. Merdiven çıkarken yardım etmek şöyle dursun, bir an önce önüne geçip ilerlemeye çalışıyorlar. Şair, bu tavrı saygısızlık olarak değerlendiriyor. Nâbî, nasb ve azil halinin, karakteri zayıf insanlardaki görünümünü çok güzel karikatürize ediyor.

37. Hele bigâneye söz yok odur andan me'mûl
'Ayb olunmaz ne kadar eylese terk-i ikrâm

Hele yabancıya söz yok (çünkü) ondan beklenen odur; o, ne kadar ikramı terk ederse etsin ayıplanmaz.

Şair bu beyitte bir açıklama yapma gereği duyuyor: Yabancılara sözüm yok, diyor. Onlardan beklenen yukarıdaki gibi davranışları sergilemek... Yabancılar için bu normal kabul edilebilir. Onlar tanımayabilir, bilmeyebilir. Bu yüzden söz konusu davranışları sergileyebilirler. Aşağıdaki beyitte şair asıl maksadını açıklıyor:

38. Terbiyet-kerde-i nân u nemek-i lutfuñ iken
İ'tibâr itmez olur hâneñ içinde huddâm

İyiliğinin ekmeği ve tuzuyla yetişmiş iken evin içindeki hizmetçiler (sana) itibar etmez olur.

Nâbî'nin asıl üzüldüğü eli altında olan, onun ekmeği, tuzu ile beslenen kendi adamları, memur ve hizmetkârlarıdır. Sözü, bunlar benim verdiklerimle beslendiler, saygısızlık yapmaları anlaşılabilir değil, demeye getiriyor.

Verdiği nimetlerle beslenenlerin, şairin kendi evi içinde onun iyilikleriyle hayatlarını sürdürenlerin, geçimlerini ondan sağlayanların saygısızlıkta bulunmalarına, onu "takmama!"larına öfkeleniyor. Mealen şöyle diyor: Ben onlara iyilikte bulundum. Onlar, kendi isteğimle görevden ayrılınca küstahlaşıp kabalaştılar...

39. Hidmetüñ bâr-ı gîrân 'add ider olmuşken ezel
İltifâtuñ hevesi mâye-i zeyn-i endâm

Ezelde, senden iltifat görme hevesini bedenlerinin süsü sayanlar sana hizmet etmeyi ağır bir yük sayar (oldular).

Eskiden, şairden bir iltifat görmeyi kendileri için bir kazanç, bir süs görenler, artık yapmaları gereken hizmetleri bile ağır bir yük olarak görüyor, yüksünüyorlar. Bu kabul edilebilir şey mi, diye adeta haykırıyor. Nâbî, evdeki hizmetkârların artık söz dinlemez olduklarını işaret ediyor: Makam gitti, saygı ve itibar kalmadı...

40. Mezhebinde saña eyler sitem ü cevri helâl
Sevk-i hizmetle iden dîdesine hâbı harâm

*Hizmet etmek sevkiyle gözlerine uykuyu haram edenler sana zulüm ve eziyet
etmeyi mezheplerinde helal saymakta.*

Bu adamlar, eskiden şaire hizmet edebilmek, isteklerini yerine getirebilmek için gözlerine uykuyu bile haram etmiş, ne olur ne olmaz, bir ihtiyacı olabilir diye adeta tavşan uykusuna yatmışlarken, azledilince eziyet etmeyi bir tavır, bir mezhep haline getirmiş, kendilerince bu küstahlığın fetvasını da bulmuş olmalılar.

O, artık görevde değil, görevinden dolayı saygı gösteriliyordu, makamından dolayı hizmeti görülüyordu. Madem artık görevde değil o halde hizmet etmemek, hatta eziyet etmek helâldir, gibi batıl bir fetvayı da kendilerine verebiliyor, edepsizliklerine bir kılıf uydurabiliyorlar. Nâbî'nin bu duruma üzülmesinde haklılığı tartışılabilir mi?

41. Hidmete çâpük u çâlâk iden şedd-i nitâk
Gâmına eylemez âmîhte yek zerre hırâm

*Hizmet etmeye kemer bağlamak (hazır olmak) için aceleyle koşturanlar (şimdi)
ayağına zerre kadar bir toz kondurmamakta.*

Bu oldukça girift beyitte Nâbî, önceleri gözüne girmek, kendilerini beğendirmek için her an hizmet etmeye koşturmaya hazır bekleyenlerin azilden sonra ayaklarına zerre kadar bir tozun konmasına bile dayanamadıklarının, artık hizmet etmekten kaçındıklarının altını çiziyor. Şair, makamdan ayrılınca, saygı ve hizmetleri makamla bağlantılı olan çıkarıcı hizmetkârlar da ona hizmet etme yolunda adım atmaya bile gerek duymamaktadır. Aslında günümüzde de durumun farklı olduğu söylenemez. Üst bürokrasinin hali ve akıbeti de bundan farklı değildir.

42. Kanı birbirisine hıdmet ile sebkat iden
Şimdi ikrâh ile birbirine eyler ibrâm

*Hani hizmet etmekte birbirlerini geçmeye çalışan(lar) şimdi tiksinierek birbirine
(işini havale etmek için) ısrar etmekte.*

Nâbî, kethüdalık görevinde iken emri altında olanlar herhangi bir iş çıktığında işi kapmak, hizmeti yerine getirmek için yarısrken azledilince durum tersine dönmüş, herkes birbirine işi havale etmeye, işten kaçmaya çalışmakta, işi başka birinin yapması için aşırı ısrar etmeye başlamış. İlginç bir çalışan psikolojisi... Şair, bu durumdan son derece üzgün... O, birkaç beyit boyunca durmadan geçmiş ve içinde bulunduğu hazır zamanı karşılaştırarak yaşadığı hayal kırıklığını, uğradığı hüsrana, karşılaştığı uygunsuz tavırları ifade ediyor.

43. Nazarun şevkine şeb tâ-be-seher kâ'im olan
Rûz tâ-şeb nigeh-i nâzın ider mest-i menâm

Gözüne girmek için gece sabaha kadar ayakta olan(lar) (şimdi) sabahtan akşama kadar naz bakışını uyku sarhoşu etmekte.

Bu beyitte gece/gündüz tezdâi içinde Nâbî üzüntüsünü ifade ediyor. Şairin gözüne girmek, onun bir “aferin” sözünü iştirmek için sabaha kadar uyanık kalanlar, artık iş-ten kaçmaya çalışmakta, uyuyor taklidi yapıp her işe nazlanarak koyulmakta, hatta iş yapmamak için ellerinden geleni esirgememekte. Sabaha kadar ayakta olanlar durum değişince sabahtan akşama kadar uyusuk, nazlı bir hale bürünmekte. Beyit keskin bir ironi taşıyor. Şairin, ilk beyitten buraya kadar kalemini keskin bir neşter gibi kullanmakta olduğu dikkatten kaçmamaktadır.

44. Dâmenin hıdmet-i bezmünden ider ber-çîde
Serv-i âzâda ider şevk ile ta'lîm-i hırâm

Meclisinin hizmetinden eteğini toplayan(lar) (şimdi) serviye şevkle salınma dersi veriyor.

Eskiden erkekler de uzun entari tipinde elbiseler giydiklerinden, iş yaparken ayaklarına dolaşmasın diye toplarlar, bellerine iliştirirlermiş. Nâbî, hizmetini yapmak için meclisinde eteklerini toplayıp işe koyulanların artık salınan serviye “salınma dersi” verecek derecede gururlu ve tembel bir manzara sergilediklerini belirtiyor. Şair, takınılan istiğna halini “serviye salınma öğretmek” olarak yorumluyor. İroni bu beyitte de sürüyor. Nâbî, hizmete fırsat gözetenlerin azilden sonra bir şey yapmaya nazlandıklarını, eteklerini toplamak yerine salınarak geçip gitmeyi tercih ettiklerini teessüfle anlatıyor.

45. Dest berhem-zen olursañ ne kadar şiddet ile
Kâmet-i nâzına itmez yine teklîf-i kıyâm

Elinle ne kadar şiddetle sarssan da nazının boyuna yine ayağa kalkma teklifinde bulunmaz (ayağa kalkmaz).

Adamlar işi o kadar ileri götürmüşler ki Nâbî, iş yaptırmak için sözünün yetmediğini görünce eliyle dürtmek gereği duyuyor fakat hizmetkârlar oralı olmuyor, ayağa kalkmaya bile tenezzül etmiyorlar. Devrin söz sultanı olan bir insanın bu durum karşısında nasıl bir ruh hali içerisine düşeceğini tahmin etmek zor değil.

46. Hâbdan dîdesini bûmveş itmez bîdâr
Eyleyen hıdmet için şevk ile pertâb-ı hamâm

Hizmet etmek için güvercin gibi şevkle çırpınan(lar) (şimdi) baykuş gibi uykudan gözünü açmaz (oldu).

Önceleri hamarat, çalışkan görünenler mutlak bir tembelliğe düşmüş, eskiden hizmete fırsat kollayanlar şimdi baykuş gibi uykudan uyanamamakta ısrarcı. Nâbî, çok üzülmüş olmalı ki durmadan iki durumu karşılaştırıyor, adamlarının, memurlarının, hizmetkârlarının takındıkları, birbirine taban tabana zıt halleri mizahî bir tasvirle göz önüne sermeye çalışıyor.

47. İntisâb itmege her gün biri âmâde iken
Şimdi her şeb biri itmekde firâra ikdâm

Mansıp sahibiyken, kendisine intisab etmek için çabalayanlar; şimdi kaçmak için fırsat kollamakta.

Osmanlı döneminde geçim sağlama, memuriyetlere atanma yollarından biri de nüfuzlu birine intisap etmekte. Bu sebeple zenginlerin, bürokratların, paşaların konakları, böyle insanların isteklerini elde edebilmek, tabir caizse, "kapağı atmak" için her imkânı aradıkları yerlerdi. Bu konuda rüçhan hakkı şairlerindi. Onlar kaside ve şiirler sunarak ilgilinin dikkatini çekmeye çalışırlardı. İkbâl günlerinde paşaların etrafına sızmak isteyenlerden geçilmezken azl zamanlarında ilk kaçanlar, kaçmak için fırsat gözetenler böyle çıkarıcı tayfası olurdu. Günümüzde de durum bundan farklı değil. İnsanoğlu her devirde mayasına göre davranmakta, benzer durumlarda tavırları hemen hemen aynı olmaktadır.

48. Bir dahı hâneñe 'azm eylemez andan açılır
İktizâ eyler ise birisine istihmâm

Birisine, yardımını isteme durumu gerekirse evinden uzaklaşır bir daha gelmez.

Bir işe atanmak, bir makama gelebilmek dün de birtakım vasıtalara, birtakım hi-mayelere bağlıydı. Bir kişi bir makama atandığında yakınları, tanıdıkları, hatta tanımadıkları bir vesile bulup onun himayesini elde etmeye çalışırdı. Tabii bu durum, her zamanda olduğu gibi, ikbal günleri için geçerlidir. Nâbî, bu hususu hatırlatıyor. Eskiden evine gelip giden dostları da, olur da birisi ya da kendisi için yardım ister düşüncesiyle evine gelmez olmuşlar. Artık, yalnızlık günleri gelip çatmış, dost geçinenler, evin yakınından bile geçmez olmuş...

49. İnfisâl itmege âmâde gürûh-ı etbâ'
İtk sevdâsına dil-beste cevârî vü gulâm

Cariyeler ve köleler özgürlük belgesi (alma) sevdasına gönül bağlamış; hizmetçi takımı ayrılmaya hazır.

Şair, önemli bir görevde bulunduğundan konağında çalışan bir hayli insan olmalı. İkbâl günlerinde bu kalabalık hizmetkârlar topluluğu sorun teşkil etmediği halde idbar, yani düşünüş zamanında bu elemanlar birer ikişer ayrılmak için bahane aramaya koyulurlar. Nâbî, haklı olarak bu durumdan, bu hak naşinaslıktan, kadir bilmezlikten yakınıyor. Evdeki cariyeler ve köleler de "azatlık belgesi" almak derdine, çabasına düşmüşler. Çünkü artık konakta eski gelir kesilmiş, şair için maddi sıkıntı tehlikesi baş göstermiş ya da onlar öyle bir beklenti içine girmişler.

50. Sarsar-ı 'azl salup tefrika bâğ-ı 'ıyşa
Hânedan mansıpuñ ardınca bile gitdi nizâm

Azledilme kasırgası geçim bahçesine ayrılık salıp makamın ardı sıra evden düzen de gitti.

İnsan bir kere düşmeye görsün, her şey altüst olur, hayat sıkıntı içinde geçer. Azil hali, Nâbî'nin hayatında fırtınalar estirmiş, geçim sıkıntısı baş göstermiş, evin düzeni bozulmuştur. Yukarıdan beri anlatılanlar zaten bu bozuk düzenin tasvirinden ibaret değil mi? Azil, şairin hayatında kasırğa gibi esmiş, insanların tavırlarını değiştirmiş; evin düzenini altüst etmiştir.

51. İrişüp kâfile-i 'azl olıcak teng-güşâ
Câmesin eyledi tenhâlîğa tebdîl zihâm

Azl kafilesi yetişip yükünü açınca kalabalık elbisesini ıssızlıkla değiştirdi.

Nâbî güzel bir teşhisle içine düştüğü yalnızlığı anlatıyor. Azl, bir yolcu gibi, gelip Nâbî'nin yanında yükünü açıyor ve herkes onu görünce çekilip gidiyor. Önceleri kalabalık olan çevre birdenbire boşalıyor, tenhalaşıyor. Azil yükünü açınca içindeki mallar, insanları kaçırıyor. Ne olabilir bu mallar? Makamdan düşme, gelirin azalması ve daha önemlisi makama bağlı manevi nüfuzun yitirilmesi... İlişkileri çıkara dayalı iyi gün dostları bu malları görünce birer ikişer şairin çevresinden tası tarağı toplayıp kayboluyor. Kalabalığa alışmış bir insanın, çevresinin boşalmasıyla içine düşeceği ruh halini sezmek, anlamak zor değildir.

52. Zîver-i hân iken evvel ni'am-ı gûn-â-gûn
Eyledi kesretini vahdete tahvîl eyyâm

Önceleri türlü türlü nimetler sofranın süsüyken günler, (nimetlerin) çokluğunu teklîğe değiştirdi.

Şair, sofrasını süsleyen zengin ve çeşitli yiyeceklerin azaldığını, artık tek çeşit kaldığını üzümlere ifade ediyor. Nâbî, bu kasidesinde geliri maaşa bağlı insanın dramını dile getiriyor. Zaman geçse de değişen bir şey yok. Tek geliri maaş olan insan bu darlığı zaman zaman çeker. Maaşlı kişi sürekli ekonomik tedirginlik yaşar. Bu yüzden memuriyet bir tür dilencilik olarak tanımlanmıştır. Şairin anlattığı tablo günümüz için de geçerliliğini koruyor.

53. Sîr olur mı nazar-ı âzî tehî-tab'ânuñ
Sahn-ı vahdetde ider cilve nâ-puhte ta'âm

Teklik kâsesinde pişmemiş yemek görünürken aç yaradılışlıların aç gözleri doyar mı?

Doymaz şüphesiz. Açgözlü, doymak bilmez; sürekli gözü sofrada, mutfak kapısında olur. Burada tariz okları, muhtemelen evdeki hizmetkârlara yöneltilmiş olmalı. Sofrada tek çeşit kalmıştır ve bu açgözlüler doymak bilmemektedir. Şair, yemek azlığını "teklik kabında pişmemiş yemek" ifadesiyle dile getiriyor. Mısralarında yokluğun, hatta varlıktan sonra yokluğun acılığı hissediliyor. Yemek yok, demeye dili varmıyor, sanatlı ifadeyi tercih ediyor.

54. Hânumuz süfre-i gerdûn gibi yek kâse iken
Nice dursun bir alay gürsine-çeşmân-ı hevâm

*Soframız felek sofrası gibi (boş) bir kâse iken bir alay açgözlü böcek (türünden)
insan nasıl dursun (otursun)?*

Bu beyit de evi terk etmek için fırsat kollayan hizmetçilerle ilgili... Nâbî'nin keskin zekâsı yokluğu sofraya konan tek bir tasla somutlaştırıyor. Sofrada tek bir tas var, içinde çorba mı, yemek mi, su mu var, belli değil. Açgözlü hizmetkârlar böyle bir tasla nasıl doysun! *Sofra-i gerdun*, tasa benzeyen gökyüzü. Gök, baş aşağı dönmüş bir tasa benzediğinden içi boş anlamına gelmektedir. Bu kişileri haşereye teşbih etmesi şairin öfkesinin ifadesidir. O, yokluğu karikatürize ederek anlatmayı sürdürüyor:

55. Gitdi masraf gibi âmed-şüd-i hâcetmendân
Hâneden pâynı îrâd gibi çekdi enâm

İnsanlar, gelir gibi evden ayağını çekti; ihtiyaç sahiplerinin geliş gidişleri masraf gibi gitti.

Şair, 51. beyitteki durumu bu mısralarda farklı bir biçimde değerlendiriyor. Gelir bitince eve gelip gidenler de kesiliyor. Bu gelip gidenler, ihtiyaç sahipleri, iş arayanlar, maddi destek isteyenler veya herhangi bir sebepten şairin desteğini arayanlardır. Şairin, gelirleri azalıp sağa sola yaptığı destek, maddi yardım azalınca ihtiyaç sahipleri başka kapılara yönelmiş anlaşılır. Şair, bir mektubunda otuz beş kadar âlim, şair ve musikîşinasın geçimini üstlendiğini söyler. Yardımsever bir insan olan Nâbî'nin, kendisi gelir darlığına düşünce ihtiyaç sahipleri tarafından da terk edildiği anlaşılıyor. Bu durum onu çok üzdüğünden dolayı sözü dönüp dolaştırıp aynı konuya getiriyor.

56. Çeşme-i mihbereden bahş-ı hayât eyler iken
Merkad-ı maklemede mürdeye döndi aklâm

Kalemler hokka, divit çeşmesinden hayat başışlarken (artık) kalem kutusu kabrindeki ölüye döndü.

Bu beyitte şair, artık insanlar için yardımda bulunmak için herhangi bir yazı yazmadığını, yani kimse için tavsiye mektubu, iş ve para bulma yolunda birilerine yazı yazmadığını ince bir ironi ile dile getiriyor. Şairin kalemi, önceleri çeşme gibi iyilik akıtıp hayat başışlarken artık bu görevi yerine getiremiyor. Bu da daha önce yazdığı yazıların ilgili makamlarca geri çevrilmediğini, istek sahiplerinin isteklerine, onun yazısıyla kavuştuklarını anlatıyor. Bu beyitte şair güzel bir teşhis yapmış: Kalem, kalem kutusunda tabuttaki ölüye dönmüş. Artık bir şey yapmıyor, daha doğrusu yapamıyor, öylesine upuzun yatıyor.

57. Defter-i dâd u sited nüsha-i eş'âr oldı
Sâl-i târîh hisâb itmege kaldı erkâm

Alışveriş defteri şiir nüshası oldu, rakamlar tarih yılı hesap etmeye kaldı.

Yukarıdaki beyit gayet iğneleyici düşmüş. Şair, alışveriş/gelir gider defterine artık şiir yazıyor. Çünkü alışveriş yapacak geliri kalmamış. Defter boş kalınca Nâbî, şiir yazmak için kullanıyor. Nasıl olsa şiir yazmak için paraya ihtiyaç yoktur. Bu beyit şairin içine düştüğü yoksulluğu, yoksunluğu çarpıcı bile biçimde gözler önüne seriyor. Rakamlar da tarih düşürmedeki yıl hesaplarını yapma işinde kullanılıyor. Yani para saymıyor, rakamlar para miktarını göstermiyor, tarih mısralarındaki seneleri hesaplamaya yarıyor.

58. Ehl-i hâcâta olurken eseri 'ayn-ı hayât
Dâğ urur deyn temessüklerine nakş-ı hitâm

Mühür, ihtiyaç sahiplerine hayat verirken şimdi borç senetlerine damga vurmakta...

Eskiden mührü, başkalarının sorunlarını çözen belgelerin altına basılırken artık borç senetlerini süslüyor. Şairin, maddi sıkıntı içine düşünce borçlanma yoluna gittiği anlaşılıyor. Bu beyitte de iğneleme, dokundurma var. Adeta şair, nereden nereye, demek istiyor. Mühür, ihtiyaç sahiplerine yardım edemiyor. Borç senetlerinin altına vurularak Nâbî'nin maddi yükünü arttırmaktan başka bir işe yaramıyor.

59. Alınur şimdi 'avâ'id yerine vaz'-ı girân
Virilür şimdi hedâyâyâ bedel sâde selâm

Şimdi gelirler yerine sadece ağır, kötü muamele alınmakta; hediyelere bedel şimdi sadece selam verilmekte.

Geliri kesilen şair muhtemelen bazı yerlere başvurmuş fakat küçümseyici, rahatsız edici tavırlarla karşılaşmış olmalı. İstiskal edici, "hadi oradan" der gibi bakışlar şairi üzmüştür. *Vaz'-ı giran* insanın ağırına, zoruna giden onur kırıcı haller demektir. Bu beyitte dikkat çeken bir husus da artık şaire hediye yerine sadece selam verilmesi... Bu da gösteriyor ki hediyeler makama bağlı olarak gelmektedir. Aslında makam ehline verilen hediyeler bir anlamda rüşvettir. Ancak mütedeyyin olduğu bilinen Nâbî'nin kastettiği dostlarıdır sanırım. Dostları da artık şaire hediye vermeyi kesmiş... İnsan bir kez düştü mü, ortada öylece yalnız, tek başına kalıverir. Nâbî bu durumun acısını, sızısını içinde duyarak her mısraında dile getiriyor.

60. Mâ-hasal turfe perişanlık imiş hâlet-i 'azl
Tutmasun kimselerüñ derghe-i nasbında makâm

Sonuç olarak azil hali şaşılacak bir perişanlıkmış, kimsenin makamının kapısında yer tutmasın!

Bu beyit, methiyeye yaklaştığını hissettiriyor. Sonuç olarak diyor Nâbî, azil, şaşılacak, hayret edilecek, dersler çıkarılacak bir durumdur. Allah kimsenin makamında mekân tutmasına fırsat vermesin. Azli baykuşa benzetmiş adını vermeden. Baykuş viranelerde mekân tutar. Azil bir makama yerleşti mi o makam boşalır, sahibi perişan olur. Nabi, nefsinde tecrübe ettiği için kimsenin azil ile imtihan edilmemesini diliyor.

61. Korkarum bir gün ide hâne-i sâ mânî harâb
Eger itmezse telâfisini fahr-ı eyyâm

Eğer zamanın övüncü, medar-ı iftiharını telafi etmezse korkarım bir gün (azil hali) rahat evini harap eder.

Eğer zamanın kendisiyle övüldüğü Mustafa Paşa bu azil meselesini çözüme kavuşturup telafi etmezse diyor, rahatım kaçacak, huzursuz olacağım. Bu aynı zamanda paşadan iş ricasını ifade ediyor. Kendi isteği ile işten ayrılan şair, yaptığına pişman olmuştur. Bu kaside ile de memduhunun merhametini kazanmaya çalışıyor. Bunun için de gelecek beyitlerde paşanın meziyetlerini bir bir sıralıyor:

62. Zîb-i silk-i vüzerâ ya'ni Musâhib Paşa
Ki şükûhına göre teng gelür heft ecrâm

Ululuğuna yedi kat göğün dar geldiği, vezirler mesleğinin/ dizisinin süsü, yani Müsahip Mustafa Paşa...

Paşayı vezirler yolunun, gerdanlığının süsü olarak övüyor. Onun azametini, makamının ve kişiliğinin büyüklüğüne dikkat çekiyor. Beyitte mübalağa var. Paşanın büyüklüğüne yedi kat gök dar gelir diyor; tam bir abartma. Şairlerin bu tür abartmaları, methiye geleneğinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden üzerinde fazla durmuyoruz.

63. Âsaf-ı sâf-meniş 'âlim ü dâ nâ verziş
Âkıl-ı pâk-reviş 'ârif-i pâkîze-ke lâm

Temiz huylu Âsaf, bilgin ve bilge adetli; temiz gidişli akıllı, irfan sahibi temiz sözlü (vezir).

Paşanın özelliklerini sayarken geleneğe uyararak onu Hz. Süleyman'ın (as) veziri Âsaf'a teşbih ediyor. İlk özelliği temiz huylu. Sonra âlim, bilgin, bilge ve daha önemlisi de âdil, adaletle iş gören... Nâbî'nin yaşadığı çağda Osmanlı devleti artık eski haşmetini geride bırakmış, türlü sorunlarla uğraşmaktadır. Bu cümleden olarak adalet dağıtması gereken kadılık kurumu bir hayli yıpranmış, kadılar birer zulüm aletine dönüşmüştür. Bu yüzden şair, adalet vurgusu yapma gereği duyuyor. Şaire göre paşa irfan ehlidir. Sözleri temizdir yani kirden pastan arıdır. İçi dışı birdir. Nâbî'nin Mustafa Paşa'ya bu övgülerini şairce bir yaklaşım olarak düşünmemek lazım. Çünkü o, paşa hayatta oldukça yanından ayrılmayarak vefasını göstermiştir. Paşa uzak görevlere atanınca o da beraber gitmiş ve paşanın ölümüne dek beraberliği sürmüştür.

64. Bihterîn-i vüzerâ Âsaf-ı sâ nî ki sezâ
Nâmına eyler ise cevher-i evvel ikrâm

Vezirlerin en iyisi ikinci Âsaf, adına ilk cevher ikramda bulunursa layıktır.

Âsaf, Hz. Süleyman'ın (as) veziridir.

Nâbî'ye göre Mustafa Paşa vezirlerin en iyisidir. Öyle olmasa padişaha musahip olur muydu? Akıl ve dirayet bakımından ikinci Âsaf. İlk cevher, ilk akıl (akl-ı evvel) ona

ikramda bulunsa yeridir. Akl-ı evvel, “cevher-i evvel, rûh-ı izâfî, nûr-ı Muhammedî, âlem-i vahdet, aşk-ı ekber, berzah-ı kübrâ, ilm-i mutlak, hakikat-i Muhammedî ve ilahî aşka da denir ki her şeyin aslı budur.”¹⁰

65. Tûde-bahşâ-yı güher ma’reke-ârâ-yı hüner
Meclis-efrûz-ı kerem ‘âtîfet-âmûz-ı kirâm

Güher yığınlarını bağışlayan, hüner meydanını süsleyen, cömertlik meclisini aydınlatan, cömertlere iyilik yapmayı öğreten...

Müşahip Mustafa Paşa insanlara karşı son derece cömerttir. Hüner meydanının süsleyenidir. Son derece hünerlidir. İyi bir yöneticidir. Cömertlik meclisine zenginlik katan, cömertliği şiar edilen bir vezirdir. Öyle cömerttir ki cömertlere cömertlik nasıldır, ikram nasıl yapılır, öğretir. Bütün bunları karşılık beklemeden yapar. Zaten asıl cömertlik de budur: Karşılık beklemeden, alışverişe dökmeden iyilikte bulunmak...

66. ‘Arsa-i şânına bir tûb kıbâb-ı gerdûn
Pâye-i câhına bir seng cibâl-i ehrâm

Felek kubbeleri şanının meydanına bir top, makamının ayağına ehram dağları bir taş(tır).

Vezir Musahip Mustafa Paşa’nın makamının yüceliğine dikkat çeken şair, klasik methiye övgüleriyle övmeye devam ediyor. Yine mübalağa dikkat çekiyor: Gökyüzü, şanının meydanına bir top mübalağası kâfi gelmemiş olacak ki, Mısır piramitlerinin de makamının ayağına birer taş, yani basamak olarak niteler. Makamı o kadar yüksek... Bunun şair mübalağası olduğunu ve gelenek içinde yadırganmadığını belirtmek isteriz.

67. Bâbı beytû’ş-şeref-i mihr-i münîr-i nev-rûz
Kef-i dest-i keremi dâ’ire-i mâh-ı tamâm

Kapısı, nevrurun şerefli, aydınlık güneş evi; cömert elinin avucu dolunayın tam dairesi.

Methiye bu beyitte de devam ediyor. Nevruz, baharın ilk günü, yeniden dirilişin, uyanışın, başlangıcın ifadesidir. Bahar aydınlıktır. Mustafa Paşa’nın kapısı, insanlara iyilik saçmak, onları aydınlatmak bakımından nevrüz güneşine teşbih ediliyor. Güneş, insanlara, tabiata ışığını, hararetini nasıl saçar, iyi-kötü ayırt etmezse paşa da herkeşe öyle iyilik saçar. Kapısı, problemlerin çözüldüğü yerdir. İkinci mısra birinci mısraı adeta tefsir ediyor: Cömert elinin avucu da dolunayın etrafındaki haleye benzetiliyor. O da insanlara ışık saçıyor yani cömert davranıyor.

68. Kâmet-i ‘izzine kütâh kabâ-yı eflâk
Cilve-i rif’atine teng fezâ-yı evhâm

Feleklerin elbisesi değerinin boyuna kısa (gelen), yüksekliğinin derecesine evham fezası dar gelen...

10 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2004), 15.

Gökyüzü renk ve görünüş bakımından atlas kumaş olarak tasvir edilir. Mavi gökyüzü atlas kumaş fakat paşanın değerinin boyuna kısa gelir yani paşanın değeri bu elbiseden/gökyüzünden daha uzun/yüksektir. İnsan hayalinin yayılabileceği genişlik bile Paşa'nın rütbesine dar gelir. Bu iki sıfat da methiyelerde sık karşılaşılabilecek mübalağalardandır. Maksat paşanın değerini ve büyüklüğünü anlatmaktır.

69. Dergeh-i merhameti mevhibeye cây-ı ku'ûd
Bünye-i 'âtifeti mekremete cây-ı kıyâm

Merhametinin kapısı bağışa oturma yeri, iyilikseverliğinin bünyesi cömertliğin ayağa kalkma yeri...

Bu beyit, Musahip Mustafa Paşa'nın ne kadar merhametli ve cömert olduğunu anlatıyor. Bağış, ihsan, denilen şeyler paşanın merhametinin kapısında oturur. Varlığı da paşanın ayağa kalktığı yerdir. Paşa çok cömerttir. Beyitte kuud/oturma ve kıyam/ayağa kalkma arasında tezat yapılmış.

70. Neyyir-i kalb-i cihân-tâbına hayrân hurşîd
Hançer-i sâ'ikâ-sîmâsına lerzân Behrâm

Güneş, dünyayı aydınlatan kalbinin nuruna hayran; yıldırım yüzlü hançerine Behram titrer.

Kalbi, Güneş'i bile hayran bıraktırır. Behram, onun keskin hançerinden titrer. Behram, savaş tanrısı Mars ya da Ares'tir: "Sâbiilerin Marus, Yunânilerin Ares, Romalıların Mars namını verdikleri bu ilah-ı muhayyel harp ilahıdır."¹¹ Ayrıca İranlı iki kahraman ve hükümdarın adıdır. Bunlardan biri Behrâm-ı Çûbin, diğeri de Behram-ı Gur'dur. Edebiyatımızda daha çok bu ikincisine telmihte bulunulur. Behrâm-ı Gur on beşinci Sasanî hükümdarıdır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Yaban eşiği avını çok sevdiği için Behrâm-ı Gur diye meşhur olmuştur. Ölümü de yine böyle bir av sırasında meydana gelmiştir.¹²

Şairler, İran edebiyatında Mars'ın karşılığı olan Behrâm'ı tevriye ve telmih yapmak için çok kullanırlar. Yukarıdaki beytin ilk mısrasında Güneş, ışık ve aydınlıktan bahsedilmesi hem Mars gezegenini hem savaş tanrısını hem de ünlü kahramanı çağrıştırmalarına zemin hazırlamaktadır. Amaç Müsahip Mustafa Paşa'nın kahramanlığını övmektir.

71. Zülf-i 'irfânına dil-beste 'arûsân-ı hayâl
Çeşm-i idrâkine cân-dâde sevâd-ı ifhâm

İrfanının saçına hayal gelinleri gönül bağlamış, idrâkinin gözüne anlayış topluluğu can vermiş.

İçinden geldiği toplumun bütün değer yargılarını ifade eden kelime ve terkipleri methiyesinde kullanan Nâbî, paşanın irfan ehli olduğunu ve bütün hayal gelinlerinin

11 Ferid Kam, *Âsâr-ı Edebiyye Tedkikâtı Dersleri*, haz., Ali Yıldırım (Elazığ: Çağ Matbaacılık, 1998), 128.

12 Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2008), 148.

onun irfanına gönül bağladığını söyleyerek irfanının derecesini anlatmak istiyor. Anlayış kavramı da paşanın idrakine hayrandır. Nâbî, kelime hazinesinde bulunun bütün güzel, anlamlı kelimeleri memduhunu övmek için sarf etmiştir. Kısaca Nâbî, Müsahip Mustafa Paşa'nın bir irfan adamı olduğunu da vurgulamak istiyor.

72. Dilidür mekteb-i 'irfân deheni masdar-ı feyz
Kalbi mir'ât-ı cilâ-dade-i rûy-ı ilhâm

Dili irfan mektebi, ağzı feyiz kaynağı, kalbi ilham yüzünün cila verdiği, cilaladığı ayna...

Osmanlı devletinde tekkeler irfan kaynağı olarak kabul edilir. Ağız, irfanı aktaran organ, Bu bakımdan gönlü irfan okulu, ağzı da feyzin kaynağı olarak niteliyor. Ağız ve dil, kalbin tercümanıdır. Şaire göre paşanın kalbi ilhamla cilalanmış bir aynadır. Ayna, parlak olduğu zaman görüntüyü daha iyi verir. Kalp, âyine-i Samed olduğundan klasik şiirimizde son derece önemli bir konuma sahiptir.

73. Gûşe-i çeşm-i suhan-dânına olmaz hâ'il
Tutuk-ı tevriye vü perde-serây-ı îhâm

Şair gözünün köşesine tevriye peçesi ve îhâm çadırı engel olamaz.

Suhan-danı, şair ya da söz bilir, sözden anlayan anlamında almak mümkündür. Mustafa Paşa sözden, şiirden anlayan bir kişidir. Sözden anladığı için de sözlerin taşıdığı îhâm , tevriye gibi sözlerin ardına gizlenen manaları anlayıp gereğini yerine getirebilir. Bunun için göz ucuyla bakması yeterlidir. O, derin anlamlı sözleri bir çırpıda anlar ve söyleyenin isteğine gecikmeden cevap verebilme yeteneğine sahip, anlayışlı bir vezirdir.

74. Silk-i nazma vasf-ı cihân-ârâsı
Dürr-i efvâh-ı havâs u güher-i gûş-ı 'avâm

Nazım/şiir dizisine/gerdanlığına dizilen dünyayı süsleyen övgüsü, havassın ağızlarının incisi ve avamın kulaklarının mücevheridir.

Bu beyit hem methiye hem de fahriye özelliği taşıyor. Şair, Mustafa Paşa'nın övgüsünü nazım gerdanlığına inci gibi dizmiştir. Bu inci gibi beyitler avam ve havassın dilinde dolaşmaktadır. Havassın ağızlarının mücevheri, avamın kulaklarının incisi, küpesidir. Herkes bu övgü incilerinden derecesine göre yararlanmaktadır. Ağızlar ve kulaklar bu incilerle doludur. Şiirin inciye, inci gerdanlığına teşbihi klasik şiirde sık rastlanan bir durumdur.

75. Nakd-ı mazmûn-ı ma'ânî heves-i vasfı ile
Gûşe-i kîse-i endîşede itmez ârâm

Mana mazmununun nakdi/parası onu övme hevesi ile düşünce kesesinin köşesinde karar bulmaz (durmak istemez).

Mana mazmunlarını nakit para olarak niteleyen Nâbî, bu mazmunların Mustafa Paşa'yı övme hevesiyle düşünce kesesinde durmak istemediklerini, bir an önce ortaya çıkma hevesi taşımadıklarını ileri sürmektedir. Adeta beynin içinde huzursuz duran övgü ifadeleri, bu ifadelerle ilgili mazmun ve sanatlar bir an önce mısra dizilerinde dizilmek için sabırsızlıkla çıkmaya çalışmaktadır. Nâbî, hikemî şiirin önemli temsilcilerinden biri olduğundan şiirlerinde akıl ve fikir her zaman dikkat çeker. Bu beyitte de "mazmun nakdi"nin paşayı övme hususunda gösterdiği sabırsızlık bir teşhisle ifade ediliyor.

76. Hâne-i himmeti ol mertebe 'âlfîdür kim
Gerden-i Zühreyi bûs eylemek ister leb-i bâm

Himmet evi o kadar yüksektir ki tavanı(nın) dudağı Zühre'nin boynunu öpmek ister.

Paşa, yüce himmetli bir devlet adamıdır. Yardımsever, iyiliksever bir insandır. İyilik yapma özelliği bir eve benzetilirse bu evin tavanının kenarı Zühre Yıldızı'nın boynunu öpmek ister yani o derece yüksektir ki Zühre Yıldızı'na ulaşabilir. Burada himmet teşhis edilerek Zühre'nin boynunu öpmek isteyen bir insan gibi tahayyül edilmiş. Anlatılmak istenen paşanın insaniyet duygusunun yüksekliğidir. Şair bu beyitle azilden dolayı çektiği sıkıntıların sona ermesi için paşanın kendisine bir mansıp sağlamasını ima etmektedir.

77. Çerhde mâhı görür çâhdaki âb gibi
İder ol kimse ki dergâh-ı refî'inde makâm

Onun yüce kapısında yer edinen kimse gökte Ay'ı kuyudaki su gibi görür.

Onun yüce kapısında makam tutan, yer edinen bulunduğu gökten Ay'ı yakından seyredebilir. Burada Nâbî'nin gösterdiği örnek çok çarpıcı. Ay gökte yani yüksektedir. Paşanın dergâhında bulunan, ona kapılanan kişi bu yüksek konumdaki Ay'ı kuyu içinde gibi görebilir. Kuyunun derinliği sınırlıdır. Ay kuyuya akseder, kuyu başında olan biri Ay'ı rahatça görebilir. Şair, beytinde paşanın himmetinin yüceliğinin insanı çıkardığı yüksek mertebeyi anlatmak istiyor.

78. Olur âyîn-i bahâr-ı keremin vasf idenün
Hâmesinden dökilen katre bahâr-ı bâdâm

Cömertlik baharının törenini övenin kaleminden dökülen mürekkep damlası badem baharı olur.

Mustafa Paşa'nın cömertliğini övenin kaleminden dökülen güzellikler adeta bir badem bahar manzarası gösterir. Baharda badem ağaçlarının çiçek açışını göz önüne getirdiğimizde şairin nasıl canlı ve renkli bir tablo çizdiği anlaşılır. Mürekkep damlasının dökülüşü badem şeklinde tasavvur edilmiş. Paşanın cömertliği bademlerin çiçek açtığı bahar mevsimi gibi gönülleri sevince boğar.

79. 'Atsesinden gül-i hurşîd döker subh gibi
Bâg-ı re'yinûñ iden güllerini istişmâm

Fikrinin bahçesinin güllerinin kokusunu alan aksırığından sabah gibi güneş çiçeği döker.

Çiçek koklamak bazen insanda aksırma meydana getirebilir. Nâbî bu şairane beytinde Müsahip Paşa'nın düşünce bahçesinin çiçeklerini koklayanların aksırıklarından güneş çiçekleri döküleceğini/açılacağını yazıyor. Burada vurgulanmak istenen paşanın düşüncelerinin iç açıcı olduğudur. İnsanlar bu düşünceleri öğrendiklerinde ferahlar ve aksırır, güneş çiçekleri saçarlar. Şairane bir tablo...

80. Mâhda hâle degül 'aks bırakmış çerhe
Sahn-ı kasrındaki fevvâre ile havz-ı ruhâm

Ay(in etrafın)da görünen hale değil, köşkünün bahçesindeki fiskiye ile mermer havuzun görüntüsü göğe yansımış.

Şair, paşanın övgüsünden konağının övgüsüne intikal ediyor. Köşkün bahçesinde bir mermer havuz vardır. Hale teşbihi yaptığına göre havuz yuvarlaktır ve içindeki fiskiye hale gibi su püskürtmektedir. Mermer havuz, içinde bulunan gümüş gibi su ile şaire gökteki Ay arasında bir ilişki kurduruyor: Gökte görünen Ay ve Ay'ın etrafındaki aslında hale değildir. Olsa olsa gökyüzüne paşanın kasrının bahçesindeki mermer havuz ve fiskiye'nin görüntüsü yansımıştır. Burada güzel bir mübalağa dikkat çekiyor. Manzara göz önüne getirildiğinde şairin ne kadar muhteşem bir tablo çizdiği anlaşılır.

81. Sahn-ı dehre konalı kâfile-i insâfi
Birbirine uçurur bâz ile şâhîn hamâm

İnsafının kafilesi dünya sahnesine ineli doğan ve şahin kuşları birbirlerine güvercin uçururlar.

Övgüde sınırları zorlayan Nâbî, bu beyitte ilginç bir manzara ile şaşırtıyor. Mustafa Paşa'nın insaf anlayışı dünya sahnesine, yeryüzü meydanına ineli beri doğan ve şahin gibi yırtıcı kuşlar avlamak istedikleri güvercini birbirlerine uçurur olmuşlar. İki kuş türü teşhis edilmiş. Güvercini birbirlerine uçurmalarını iki türlü anlamak mümkün: Ben avlamayayım sen avla veya vicdanım güvercini avlamayı elvermiyor, sen avlayabilirsin. Her ikisi de insafından güvercini avlamak istemiyor. Her iki halde de aklın sınırlarını zorlayan bir mübalağa...

82. Eser-i hıfzını seyr eyle ki teb tutduğı dem
Pürsiş-i hâtır-ı şîrâna giderler agnâm

Korumasının eserini seyret ki koyunlar, sıtma tuttuğı zaman, arslanın hatırını sormaya giderler.

Bir önceki beyitteki mübalağanın etkisi geçmeden daha çarpıcı bir mübalağa ve teşhis karşımıza çıkıyor: Aslanı sıtma tuttuğunda koyunlar hatırını sormaya, "geçmiş

olsun" a gidiyorlar. Bu gerçekten aklın sınırları dışına çıkan bir mübalağa: Şair, guluv sınırında dolaşiyor. Oysa aslan hangi durumda olursa olsun koyunları yakaladı mı af-fetmez. Ama söz konusu bir methiye ve sözü söyleyen bir şair...

83. Âsâfa midhat-i evsâfuñ olunmaz takrîr
Cism-i nâzımda dehân olsa ser-â-pây mesâm

Ey Âsaf, şairin cismindeki gözeneklerin hepsi ağız olsa (yine) vasıflarının övgü-sü yazılamaz/söylenemez.

Nâbî sıraladığı mübalağalı bütün övgülere rağmen, paşayı methetmede eksik kaldığını, övgüsünü hakkıyla yapamayacağını dile getirerek özür diliyor. Bu beyitte de mübalağa dikkat çekici: Cismimdeki gözeneklerin her biri bir ağız olsa, bir şair olsa yine de senin övgünü yapamaz, eksik kalır...

84. Tâbe-gerden dil ü cân garka-i ihsânuñdur
Olayum vâdi-i inkâra düşersem nâ-kâm

Boğazına kadar gönül ve can(ım) senin ihsanına boğulmuştur, eğer inkâr yoluna saparsam nasipsiz olayım.

Şair, paşanın kendisine ettiği iyilikleri, bağışladığı nimetleri unutamadığını, boğazına kadar onun nimetlerine battığını hatırlatıyor. Bun iyilikleri, ikram ve inamları inkâr etsem nasipsiz kalayım, diyor.

85. Lîk lâbüd kalem-i şîve-perest-i şu'arâ
Tâze bir vâdi-i nâ-refte bulur itse hırâm

Lakin şairlerin nazlı kalemleri salınmaya, harekete geçmeye başlasa gidilmemiş yeni bir yol, işlenmemiş taze bir vadi bulur.

Şairlerin kalemi istediğinde yeni anlatım yolları, yeni övgü imkânları bulabilir. Yani yeni isteklerde bulunabilir. Her nimet bağıışı yeni bir teşekkür ve övgü anlamına gelir demek istiyor. Her ikramda yeni bir övgü...

86. Gonce-i hâtıruñ açmak hevesiyle kalemün
Oldı tasvîr-i dem-i 'azle bu yüzden ressâm

Kalemim, hatır goncasını açmak hevesiyle azl günlerinin durumunu çizen/tersim eden (bir) ressam oldu.

Nâbî, yapmak istediğinin paşanın gönlünü ferahlatmak olduğunu, bu yüzden azil zamanında yaşadıklarını dile getirdiğini söylüyor. Nâbî, bu manzumesinde zaman zaman mizaha da başvurduğundan sözlerinden Mustafa Paşa'nın hatta kendi gönlünün de ferahlayacağını düşünüyor olmalı. Bir başka açıdan bakarsak sıkıntısını paşaya sunmakla ferahlıyor, rahata eriyor. Biraz olsun içi açılıyor. Çünkü paşanın kendisini bu sıkıntılardan kurtaracağından emin bulunuyor. Yapması gereken içine düştüğü yalnızlık, itilmişlik, değer verilmezlik girdabından kurtulmak için duygularını Mustafa Paşa'ya arz edip rahatlamak...

87. Yohsa Allâh bilür sâye-i eltâfuñda
Kimseden zerre kadar görmedi tab'um âlâm

*Yoksa Allah bilir lütuflarının sayesinde tab'im kimseden zerre kadar elemeler/
üzüntüler görmedi.*

Başka niyetim yok diyor; Allah bilir ki senin iyiliklerin sayesinde kimseden elem görmedim. Kimseden üzücü bir halle karşılaşmadım. Paşanın himayesinin kendisini halkın ezasından koruduğunu Allah'ı şahit göstererek ifade ederken nankör olmadığını, kendisine yapılan iyilikleri unutmadığının da altını çiziyor. Çektiği üzüntüler şairlik duyarlığının neticesidir. Belki de alışık olduğu ilgi, sevgi ve saygıyı görmemenin ruhunda uyandırdığı hassasiyet ona bu sözleri söyletmiştir.

88. Mû-be-mû cümle-i hâlum saña pûşîde degül
Ne iderseñ yine sen sağ ol eyâ fahr-ı kirâm

*İnceden inceye bütün durumum sana gizli değil; ne yaparsan yap sen sağ ol ey
cömertlerin medar-ı iftihar.*

Şair, hiçbir halinin paşadan gizli olmadığını ikinci tekil kişi ile ifade ediyor. Benim her halimi sen biliyorsun. Sana layık olan, şanına yakışan neyse onu yap, demeye getiriyor, ondan gelen her şeye razı olduğunu anlatıyor. Aslında bu beyit bile şairin ne kadar zor durumda olduğunu delilidir. Açıkça olmasa da paşaya adeta yalvarıyor, ne yaparsan güzeldir, kabulümdür, diyor. Sen sağ ol. Sen herkesin, bütün cömertleri, kerem sahiplerinin kendisiyle övündüğü kimsesin. Bu son ifadeler paşanın cömertlik, iyilik duygularını tahrik etmek için söylenmiş olmalı. Aşağıdaki beyit bu düşüncemizi pekiştiriyor:

89. Koma hasretle tehî-dest dil-i mahzûnı
İtmedin ebhire-i 'azl dimâgum sersâm

*Azl dumanları (buğusu) dimağımı sersemletmeden hüznü gönü(mü) hasretle
eli boş bırakma!*

Azil bir zehir, bir uyuşturucu gibi buğularını salıyor. Şair, beni eli boş çevirme, acele et; aksi takdirde azil buğuları, azil zehrinin dumanları dimağımı sersem edecek, beni kendimden geçirecek, hasta edecektir, diyor. İyilik, zamanında yapılırsa bir anlam ifade eder, demeye getiriyor: Azil hali beni zehirledikten sonra iyilik bir işe yaramaz... Elini çabuk tut!

90. Kemterîn bir nighühñ bendeñi ihyâ eyler
Gûşe-i çeşmüñe mevkûf hemân neyl-i merâm

*Küçük bir bakışın bile köleni ihya eder, isteğe kavuşma (işi) gözünün köşesine
(işaretine) bağlıdır.*

Nâbî, son derece zor bir durumda olduğunu bu beyitte tekrar ifade ederken Müsahip Mustafa Paşa'nın cömertliğine yine dikkat çekiyor: Küçük bir bakışın beni ihya

eder, sıkıntıdan kurtarır, mutlu eder. Göz ucuyla şöyle bir bakman yeterli; içinde bulunduğum acınası hali anlamam ve beni bundan kurtarman için... Göz ucuyla bakman arzuumun, isteğimin yerine gelmesi için yeterlidir.

91. Subha-gerdân-ı senâ ol yiter ey Nâbî-i zâr
Ne kadar nazmda makbûl ise de tûl-ı kelâm

92. Tâ bu devlet-kede-i munkalib-i 'âlemde
Gâh 'azl ü gehi nasb eyleye tebdîl-i makâm

Ey inleyen Nâbî, şiirde her ne kadar sözün uzunluğu makbul ise de, bu değişken dünya baht evinde bazen azil bazen nasb yer değiştirsün diye sen, övgü tespihinin devredicisi ol yeter.

Methiyenin sonuna gelindiğini ifade eden bu iki beyitte şair, durumu değişinceye kadar paşayı sena etmeye devam edeceği düşüncesini ifade ediyor. Azil ve nasb halleri dünya durdukça devam edecektir. Şair meramının methiyenin devamı ile son bulacağı umudunu taşımaktadır.

93. Gelmeyüp kevkebe-i ikbâlîne yek zerre fütûr
Kuvvet-i bâzû-yı bahtı bula gitdükçe kıvâm

İkbalinin yıldızına bir zerre kadar gevşeklik gelmesin, bahtının kolunun kuvveti gittikçe güç bulsun, kuvvetlensin.

Bu beyitle şair duaya başlamıştır. Methiyeden sonra memduha dua etmek bu nazım türünün icaplarından biridir. Bu bölümde memduhun makamına göre dualar edilmesi adettendir. Nitekim Nabî de memduhu paşa rütbesinde olduğu için onun ikbal yıldızına zeval gelmemesini, asla zayıflık ve gevşeklik duymamasını, bahtının her zaman açık ve güçlü olmasını diliyor. Bahtının gittikçe kuvvet kazanmasını temenni ediyor. Her insanın bahtının yıldızı olduğuna inanıldığından şair, paşanın baht yıldızının her zaman parlamasını diliyor.

94. Şukka-i râyet-i ikbâlî ola 'âlem-gîr
Ser ber-efrâhte oldukça livâ-yı İslâm

İslam sancağı başını yüceltip dalgalandıkça (onun) ikbalinin sancağı/tezkeresi dünyayı tutsun, kapsasın.

Vezirlik, padişah buyruğuyla verildiğinden şair, bahtının bayrağının belgesinin İslam bayrağı dalgalandıkça dünyayı tutmasını dua ediyor. Bu beyit, paşanın her zaman ihraz ettiği makamda kalması temennisini ifade ediyor.

95. Ola a'dâsı nigûn câhî füzûn 'ömri dırâz
İde dil-hâhını âmâde Hudâ-yı 'allâm

Düşmanı baş aşığı, makamı fazla, ömrü uzun olsun. Allam olup olacak her şeyi bilen Allah, ona gönlünün isteğini versin.

Bu son beyit duanın hitama erdiğini gösteriyor. Her makamın kendine göre düşmanları vardır. Sarayda entrikalar, çelme takmalar, ayak oyunları bitmez. Nâbî, paşanın düşmanlarının baş aşağı olmasını, onun makamının, yetkilerinin artmasını ve ömrünün uzun olmasını Allah'tan dilerken ilave ediyor: İlmi sınırsız olan Allah, paşanın gönlünün her istediğini versin.

Sonuç olarak şairin hasbîhale başlayan uzun bir kasidesi ile karşı karşıyayız. Kasidenin nesip bölümü hikemî sözlerle başlıyor. Mevki ve makamla sarhoş olma hallerini dikkate sunduktan sonra şair azil haletinin kendisini içine düşürdüğü acınası hali bütün ayrıntıları ile anlatmıştır. Bu bölüm adeta bir hikâye, bir otobiyografik roman gibidir.

Kasidenin nesip bölümünün 1-16. beyitleri hakimâne, kâmilâne bir tefekkürdür. Şair bu beyitlerde makamların geçici olduğunu, sonunda her makam sahibinin zaman geldiğinde görevinden ayrılacağını söyler. Makamın insanı sarhoş etmemesi gerektiğini, sarhoşluktan sonra çekilen humarı/baş ağrısını hatırlatarak ders verir. İkbâl geçicidir. Kişi bunu bilip tedbirini ona göre almalı, çevresini üzecek davranışlardan, yüksekte bakmalardan uzak durmalıdır. İnsan, yarını düşünerek başkalarına karşı davranışlarını kontrol etmelidir. Bu on altı beyit bilge bir insanın hasbîhali, kendi kendisiyle konuşmaları olarak değerlendirilebilir. Bu beyitlerde dile getirilen görüşlere kimsenin itiraz edeceğini sanmıyoruz.

Nabî bir hasbîhal edası ile durumunu Müsahip Mustafa Paşa'ya arz sebeplerini açıklayarak sözlerini sürdürür. Gönlü hüznle doludur. Karamsarlık, gönül tahtına oturmuştur. Kendi isteği ile ayrılmasına rağmen hayal kırıklığına uğramıştır. Bunun sebebi ise eli altında olan hizmetkârları ile çevresindekilerin ikiyüzlülüklerinin, saygısızlıklarının artık gizlenememesidir. Nâbî bu bölümde oldukça iğneleyici mizah diline başvurmuştur.

Şair, "etkilenmem" dediği halde söylediklerinin aksi bir istikameti göstermiştir. Aslında durumdan son derece rahatsızdır. Kendisine, "kulun, kölen" diye yaltaklanan görevlilerin tavır değişiklikleri onu derinden üzmüştür. Şair Nâbî'nin çizdiği tablo, gözler önüne serdiği insan manzaraları her dönemde karşılık bulabilecek cinstendir. Her dönemde makam sahiplerinin çevresinde pay kapmak, çıkar sağlamak için riyakâr insanlar toplanır. Sahte sevgi ve saygı gösterileri kişiyi şaşkırtacak dereceye çıkar.

Nâbî, yabancıların tavır değişikliklerini kabullenmiş fakat kendi sofrasından beslenenlerin saygısızlıklarına çok üzülmüştür. Bu hasbîhal makam sahiplerine her çağda ışık tutabilecek niteliktedir. Makam ehli, çevrelerinde kümelenen fırsatçı, ikiyüzlü tiplere karşı her zaman uyanık olmalıdır.

Nâbî, azil sonrası uğradığı sıkıntıları bazen acı bir tebessüm, bazen şaşkınlık bazen de ironik bir dille tasvir etmiştir. Bu beyitlerde şairin mizah ve nükte gücü apaçık görünür. Sonuç olarak azil hali şaşılacak bir perişanlıkmiş; kimsenin makamının kapısında yer tutmasını!

60-61. beyitler methiyeye giriştir. Şair, sözü paşaya getirerek onun faziletlerini övmeye başlar. Sonuç olarak azil halinin şaşılacak bir perişanlık olduğunu, kimsenin makamının kapısında yer tutmamasını dileyerek methiyeye giriş yapılmıştır. Mustafa Paşa, zamanın cömertlerinin övücüdür. Vezirler gerdanlığının süsüdür. Onun ululuğu yedi kat göğe sığmaz. O, çok akıllı, dirayetli, âdil bir vezirdir. Methiye bölümündeki övgüler, kaside geleneği çerçevesinde mübalağalarla süslüdür. 74, 75, 85 ve 86. beyitler fahriye olarak değerlendirilebilir. 83. beyitte şair, paşayı övmekten aciz olduğunu söyleyerek bir tür mazeret beyan eder ve onun nimetlerine gark olduğunu, pek çok yardımını gördüğünü ifade etmiştir. Bu beyit aynı zamanda zımnî bir teşekkür sayılabilir.

86 ve 87. beyitlerde *Azliyye*'yi, gönül goncasının açılması, ferahlaması için kaleme aldığını söyler. Maksat paşanın gönlünü ferahlatmaktır. Aslında şair, Mustafa Paşa sayesinde kimseden elem görmemiştir. Bu beytin, baştan beri söylenenlerle çeliştiği dikkatlerden kaçmamaktadır. 88, 89 ve 90. beyitlerde her halinin Mustafa Paşa tarafından bilindiğine, onun şanına layık olanı yapacağına olan güvenle her halükârda canının sağlığı temenni edilirken hemen ardından gelen beyitte de ellerini boş çevirmesi ifade edilmiştir. 93-95. beyitler paşanın devam-ı devleti için dua mahiyetindedir.

Azliyye hasbihali içeren, Nâbî'nin ruh halini tersim eden bir methiyedir. Şairin şiir anlayışının da ifadesi olan bu kaside sergilediği psikolojik tasvirlerle adeta otobiyografik bir roman manzarası göstermektedir. Nâbî, hem kendi ruh halini hem de muhataplarının kurnaz, içten pazarlıklı, ikiyüzlü tavırlarını, ruhi özelliklerini çarpıcı bir dille tasvir etmiştir. Nâbî, bu şiirinde mizah yeteneğini başarıyla sergilemiştir. Şair, kendi isteğiyle kethüdalık görevinden ayrılmış ancak karşılaştığı durum, insanların, çevresindekilerin, hizmetkârlarının tavırları onu bu kararında pişman etmiştir. Nâbî, beklemediği bu uygunsuz durumlar karşısında çok üzölmüş, çareyi hamisi olan Müsahip Mustafa Paşa'ya tekrar sığınmakta bulmuştur. Durumu anlatmanın şairce yolu bir methiye sunmaktır. Şair de bunu yapmış, içine düştüğü zor durumu *Azliyye* kasidesi ile takdim etmiştir.

Azliyye kasidesi üslûbu, samimi anlatımı ve hikmetli yaklaşımlarıyla çağını aşan bir eser hüviyetini arz etmektedir. Şairin dikkat çektikleri günümüzde de karşılaşılabilecek durumlardır. Günümüz makam sahiplerinin bu şiirden alacakları önemli dersler vardır. Onun içine düştüğü ruh halini yaşamamak için bu kaside bir ibret tablosudur.

Kaynakça

1. Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 1. İstanbul: 2008.
2. Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2010.
3. Kam, Ferid. *Âsâr-ı Edebiyye Tedkikâtı Dersleri*. Haz., Ali Yıldırım. Elazığ: Çağ Matbaacılık, 1998.
4. Karabey, Turgut. "Nâbî'nin Azliyye Kasidesi Hakkında Bazı Düşünceler". *Nâbî Sempozyum Bildirileri* içinde. Haz., Ali Bakkal. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2014.
5. Karahan, Abdülkadir. *Nabî*. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1967.
6. Mengi, Mine. *Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
7. Nâbî. *Nâbî Divanı*. Haz., Ali Fuat Bilkan. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
8. Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
9. Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2004.
10. Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2008.